

EESTI KIRJANDUS

1935 № 9

SISU:

- F. TUGLAS: Eesti raamatu arengust.
J. ROOS: Eesti raamatu rariteetsus. (Pildiga.)
L. ANVELT: Enesetapmisemotiiv eesti kirjanduses.
ajavahemikul 1924—34.
K. A. HINDREY: Strindbergi „Rootsi miniatuurid“.
A. ORAS: K. A. Hindrey kirjutuse puhul.
A. KAAL: V. Ridala — Meretäht.
J. PARIJÕGI: Kaks noorsooraamatut.
A. VAIGLA: Neli lastenäidendit.
A. SÄÄRITS: Vaimulikud laulud II.
JOH. V. VESKI: Vastuseks M. Tedre'le.
Eesti raamatute üldnimestik 1935—. 12. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VALJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1935 ASUTATUD 1906. XXIX

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõlkide tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõlkid hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõlku lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapärast ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.
SuurKarja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s. XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVIII (1930—1934) hinnaga 6 kr., nahkkõites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Suurturg 12 Tartus, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Ar 995 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

SEPTEMBER 1935

NR. 9

Eesti raamatu arengust.

Kõne, peetud eesti raamatu 400 aasta juubeli aktusel.

1.

Nagu teame, ulatub neljasaja aasta jooksul ilmunud eestikeelsete raamatute arv üle kolmekümne tuhande. Nii moodustab see juba küllaltki auväärse vaimuväärtuste voolu. Kuid seda ei saa võrrelda sirgesuunalise, algusest peale sama sügavuse ja laiusega kanaliga, vaid pigemini loodusliku jõega. Ta puhkes vaevalt märgatava ja sedamaid kinni tallatud lätena. Ta igritses palju kümendeid nähtamatuna, kadus kui maa alla, peatus tõkete ees, soosus kallakuta rabaks. Kuid lõpuks on ta ikkagi paisunud, saanud lisa üha tihenevaist allikaist ja eriharudest ning saavutanud meie päevil laia jõe ulatuse. Temas peegeldub ikka täielikumalt vastu selle maa rahvas ja elu ning teda panevad ikka erksamalt virvendama eemalt kanduvad tuuleõhud.

Nelisada aastat ajalugu — ja sisuliselt suurelt osalt meie ometi väga lähedast. Sest pool sellest raamatutoodangust on tekkinud alles meie riikliku iseseisvuse ajal. See aga, kelle mälestused ulatuvad juba enam kui poole inimea taha, on võinud veel palju laiemas ulatuses kaasa elada selle toodangu sündi. Sest statistika ütleb, et möödunud sajandi 90-ndaiks aastaiks oli eesti kirjavara vaevalt veerand praegusest. Teiste sõnadega, praegune viiekümne-aastane inimene on võinud isiklikult kaasa elada kolmveerand selle ajaloo sisust, mille auväärt tähtpäeva me tänavu pühitseme.

See arvude võrdlemine osutab kõige piltlikumalt meie rahva hariduselu tihenemise tempot. Kui eesti raamatu ajaloo esimene sajand on märgitud ainult ühe teosega, teine — 42-ga, kolmas — 216-ga, neljas — 6384-ga ja käesoleva sajandi esimesed kolm kümnendit enam kui 20 000-ga, — siis pole siin tegemist enam lai-netava diagrammijoonega, vaid peaaegu püstloodis tõusuga.

Kuid selle üllatava tõusu kohaselt on ka väljavaade seda vaesem, mida kaugemale me minevikku siirdume. Kui võtame jälle praeguse viiekümne-aastase kogemuste seisukohalt, siis pole tema esimesed raamatu-mälestused kuigi rõõmustavad. Enne teda oli olnud ainult üks sisuliselt väljapaistvam tõusukoht — ärkamisaja

paar viljakat aastakümnet. Kuid need olid varsti möödunud, ja kõnesoleva vaatleja lapsepõlv langes ühte just sajandi lõpuküm-
nendite langusajaga. Pidev ja järjekindel tõus, mille viljaks on
kolmveerand meie raamatutoodangust, sündis alles tema enese
avarduva pilgu all.

Miks oli see areng varem nii aeglane ja miks võttis ta hiljem
sellise hoo — sellest tahaksimegi täna lähemalt kõnelda, ühen-
duses meie rahva üldise arenguga.

2.

Raamat pole mingi ime, mis tekiks iseenesest ja oleks olemas
ainult enese jaoks. Temasse on peidetud palju inimlikku annet ja
oskust, mille kulutamine oleks mõttetu, kui seda keegi ei kasustaks
oma elule vajaliku lisana. Nende mõlemate poolte — raamatu
tegija ja raamatu tarvitaja — üheaegne olemasolu on kirjanduse
olemasolu eelduseks. Kui neist pooltest üks taha jääb ega teist
toeta, siis tekib paratamatu ummik. Kogu rahva vaimuelu raken-
dus oleks viril, nii et sirgjoonelise edasiliikumise asemel keereldaks
ringi.

Eesti rahva väiksus, vaesus ja harimatus ei võimaldanud roh-
kearvuliste vaimutegelaste sündi ning töölerakendamist. Ja teiselt
poolt, vaimutegelaste vähesus ei soodustanud sellesama rahva võit-
lust vaimse suuruse, jõukuse ning kultuurikõrguse eest. Kogu seda
nõiaringilist traagikat peegeldab ka eesti raamatu ajalugu oma
pikas ulatuses. Ja kui seisukord lõpuks on paranenud, siis on see
pidanud sündima rahva elutingimuste kogu rindel, ega mitte ainult
mõnel üksikul punktil.

Igatahes on raske kujutleda vähegi arenenud kirjanduslikke
olusid, kus pole veel eeldusi elukutselise kirjaniku ja elukutselise
kirjanduse levitaja olemasoluks. Kuid just sääraseid on olnud meie
kirjanduslikud olud kuni hilisema ajani.

M. Kampmann liigitab meie vanemaid kirjanikke kirikuõpe-
tajaiks, kõstreiks ja kooliõpetajaiks. Tõeliselt oli selle enamiku
hulgas küllalt ka teiste ametite pidajaid. Kuid igatahes polnud
seal ühtki, keda oleks võinud nimetada ameti poolest kirjanikuks.
Siin võis toimida ainult asjaarmastajana, muu töö kõrval, oma aja
ja energia ülejäägi ulatuses. Oli võimatu kujutledagi seda kutset
kogu elu täitvana ja ühtlasi ka seda elu võimaldavana. Ei Kreutz-
wald, Koidula, Bornhöhe ega Kitzberg võinud sellele mõeldagi,
kõnelemata varasemaist aegadest. C. R. Jakobson katsus seda
küll lühemat aega koolikirjanikuna, kuid pidi varsti lõpetama, sest
ta ei jõudnud selgusele, kummast õieti elada: kas õhust või ohust.
Järgmiseks nimekaks katsetajaks oli Juhan Liiv, — aga seda draa-
mat ei tarvitse siin enam lähemalt meenutada. Ja kolmandana
mainigem veel Vildet ta pagulasaastail, — kuid sunnipõlve ei saa
seada kellelegi eeskujuks.

Nii on eesti kirjanik pidanud toimima asjaarmastajana — Johann Kõllist kuni käesoleva sajandi 20-ndate aastate lõpuni. Raamatukirjutamine pole olnud Eestis kuni hilisema ajani tõeline töö. Ja selle all kannatas nii kirjanik kui ka raamat. Esimene sellest masendavast tundest, et ta ligikaudugi ei suutnud seda pakkuda, milleks omas vahest eeldusi. Teine jäi aga lihtsalt kõhetuks ja juhuslikuks kultuurirelvaks. Kui Kreutzwald ütleb, et ta oma kirjandusliku tegevusega vaid pisut „tubakaraha“ teenis, siis ei mõelnud ta küll kirjutamist maha panna, kuid ta ei võinud maha panna ka seda argiametit, millest tõeliselt elas ja mis tema tööjõu neelas. Sellised olud ei võimaldanud suurt kirjanduslikku elutööd ega suuri kirjaniku-kujusid. Mõni võis seda kutset aastate või aastakümne-liste vaheaegadega katsuda; mõni võis vaevalt tööle asuda, kui pidi juba lõplikult loobuma. Isegi Vilde kirjaniku-kuju ei seisaks meie ees selle praeguses ulatuses, kui ta poleks lõpuks elukutselise kirjaniku oludesse sattudes võinud oma varasemat toodangut ühtlustada ning viimistleda.

Selle asjaarmastusliku juhuslikkuse ja hõreduse jälgi peegeldab kogu meie vanem kirjanduslugu. Selles pole, peale Kreutzwaldi „Kalevipoja“, näidata ühtki suursaavutust, milles oleks kuju võtnud aastaid ajudes hellitatud idee, põhjalikult läbitöötatud aineistik ja kutsekohane tehniline oskus. Meil on tegemist ikka ainult üksikute õnnelikkude inspiratsioonihetkede tulemustega. Ja sellest siis ka väikeliiikide eelistus meie varasemas kirjanduses: rohkesti lüürikat ja pisiproosat, vähe aga suuri eepilisi või draamaatilisi kompositsioone.

Sellise seisukorra põhjuseks oli väikese ja noore rahva aineliste varade ning vaimsete vajaduste vähesus. Orjapõlve vaesusest ja pimedusest ei tõusta äkki. Need eelkäijad tegid, mis suutsid, ja me oleme neile püsivalt tänulikud. Kuid nende vabanduseks peame ikkagi rõhutama ka nende raskeid tööolusid.

Selle sajandi algusest peale algab pidevam tõus eesti rahva arengus, hoolimata jätkuvast välissurvest. Tõuseb varanduslik ja hariduslik tase, kasvab eriti haritlaskond. Kuid elukutselist kirjanikku ja teadlast ei suutnud see rahvas enesele ometi veel lubada. Ta polnud peremees oma kodus ega võinud oma hariduselu ise juhtida. Võõraste poolt aga organiseeriti rahva ainelisi ja vaimseid jõudusid otse rahvale kahjulikus suunas. Oma rahvuse teenistusse võidi neid rakendada alles riikliku iseseisvuse saavutamise järel. Ja siin oli üldise ainelise kandepinna tõusu kõrval eriti tähtis riigivõimu kui hariduselu organiseerija appitulek.

Õeldagu meie kultuurkapitalist mis tahes, kuid tema positiivne mõju ainult kümmeaastase jooksul on olnud kolossaalne. Teda võib hakata alles nüüd tõeliselt hindama, kui ta laia üldsuse silmis on enam kui halvastatud. Ainult tema üksi on võimaldanud just nende kirjandusealade viljelemist, kus meie oludes juhusliku asjaarmastaja jõud poleks kunagi ette löönud, — ma kõnelen niinielt

meie romaanist ja näidendist. Ilma temata oleks vaevalt võinud sündida säärane aastaid nõudev suurteos kui Tammsaare „Tõde ja õigus“. Ilma temata oleks Raudsepp pidanud kirjutama päevast päeva ajalehevesteid ega oleks võinud tihendada oma vaimukust näidendite reaks. Mitte, et kultuurkapital oleks võimaldanud kellelegi kesteab millist härrasmehe elu. Kuid ta on nii siinmainituile kui mõnele teiselegi andnud ometi algelise võimaluse pühendada kogu jõud oma tõelisele tööle.

Kirjaniku elukutseliseks saamisel on kahtlemata ka pahad pooled. Sellele teele võib lükata ka liialdatud usk endasse ja liialdatud nõudlikkus ümbruse vastu. See võib võõrutada kirjaniku ümbritsevast eluvõitlusest ja teha tast kitsahuvilise meistermehe. Kuid tõsiasi on ometi see: nagu ühtki muud ametit, mis nõuab kogu inimjõudu, ei suudeta pidada paljast asjaarmastusest, nii ka mitte teha kirjanikutööd. Ja kus see pole olnud muidu võimalik, seal on ühiskond seda võimaldanud — ka palju vanemate ning suuremate kultuurrahvaste juures. Kui sel puhul on vahel eksitud ja mitte õigele andele ning töötahtele satutud, siis ei tühista see veel põhimõtet ennast. Kui organiseeritud ühiskond oma ainelisist ettevõttest peab plaanimajapidamist ideaaliks, siis ei tohi ta ka vaimsete oskuste ja võimete kasutamist jätta juhuse hooleks.

Mis siin öeldud ilukirjanduslikust loomingust, on samuti või veel rohkemgi maksev teadusliku töö kohta. Mis kõnelda eesti teaduslikust uurimistööst ja sellel rajanevast kirjandusest minevikus! Ei olnud selleks pinda ühiskonnas ega võimalusi isikul. Siin võis asjaarmastaja oma päristöö kõrval ainult mõne õpetliku rahvaraamatukese või ajalehe artikliga hakkama saada.

Soomlased, kes olid muretsenud oma Kajaani tohtrile Lõnnrotile teadusliku töö võimalused, imestlesid, et Eestis ei võimaldatud seda niisama Võru tohtrile, — kuid nad ei tundnud küllalt eesti olusid. Kui meeeldi oleks Jakob Hurt pastori ameti maha pannud ja ainult vanavara kogumisele ning uurimisele elanud, kui see oleks aga kuidagi võimalik olnud. Ta nägi sellise teadusliku töö võimaluse avanemist Vene Teaduste Akadeemia liikmeks saamisen, kuid seegi lootus osutus ilmaaegseks. Just niisama meeeldi oleks ka Villem Reiman hingekarjase ametist loobunud, et kogu oma jõudu ainult meie ajaloo uurimisele pühendada. Need näited kõnelevad traagilist keelt: loova võimega isikud on sunnitud olnud oma jõu suure enamiku kulutama neile hoopis vähetähtsamail aladel.

Kuid kuidas olekski see võinud olla teisiti ühel maal, mille keeltki ei tahetud keeleks pidada, vaid mingiks „naretšije’ks“ nimetati, ja kus isegi emakeelset rahvakooli tarbetuks loeti! Möödunud sajandi teise poole algul vajati vähemalt mõningaid õpperaamatuid — ja sellistena ilmusidki tuntud „Koli-ramatud“, C. R. Jakobsoni lugemikud ning mõned teisedki õpikud. Kuid hiljem — ligikaudu kuni riikliku iseseisvuseni — ei vajatud enam neidki. Lohu-

tati vaid usuga, et teadus olla rahvusvaheline ja et nii väike rahvas nagu meie üldse mingit oma teadust ei suuda luua, vaid sellega peab leppima, mis saab mujalt ning muil keelil. Nagu harrastaks keegi teine neid aineid, mis meid omadena huvitavad — meie keelt ja ajalugu, meie inimest ning loodust — kuskil tõepoolest nii põhjalikult, et me ainult sellega võiksime leppida. Või nagu võiksime täiel tõel kuuluda kultuursesse inimkonda, kui me ka ise rahvusvaheliste teaduste harimisel aktiivselt teiste kultuurrahvaste kõrval ei teotse!

Kui riiklik iseseisvus kergendas meie ilukirjandusliku raamatu sünni, siis andis ta meie teaduslikule kirjandusele õieti alles tekkimise võimaluse. Emakeelne kool, ülikool, riiklikud vajadused nõudsid seda kiirendatud korras. Teiselt poolt kergendasid nad sellise inimkihi tekkimist, kelle eluülesandeks on just teadusega tegelemine ja selle viljade üldsuse kätte toimetamine meie enda keeles. Tõsi, ei ole siingi seisukord aineliste eelduste vähesuse tõttu kuigi hiilgav, kuid elukutseliste teadlaste kiht on meil ometi kujunenud — ja see on otse üllatavalt kajastunud ka meie teadusliku kirjanduse võrsumises.

Oleme käinud sedasama teed, mida teisedki kultuurrahvad enne meid: raamatu tegija — kirjaniku, teadlase — töö on saanud samuti elukutseliseks kui iga teinegi, mis nõuab kogu inimjõudu. Ja see spetsialiseerumine on juba poolteistkümne aasta jooksul andnud kõige viljakamaid tagajärgi.

3.

Kuid kirjanik võib kirjutada, ometi ilma mingit kontakti leidmata oma ümbrusega, kui ta teos ei muutu raamatuks ega levi nende sekka, kellele see määratud. Kirjastamine ja kirjanduse levitamine on aga meil olnud sajandeid just niisama asjaarmastuslik ning juhuslik kui kirjanduse enesegi sündimine.

Meie vanima kirjanduse rahva kätte toimetajaiks olid vaimulikud asutised ja vähemal määral ka riigivõim. Sel teel on valgust näinud meie piiblitõlked, lauluraamatud ja osa muist vaimulikest ning ametlikest väljaandeist. Kuid väga varakult esineb ka rida erakirjastajaid Riias, Tallinnas, Tartus ja Pärnus. Kes olid aga need vanemad kirjastajad? Saksa trükikojoamanikud ja raamatuköitjad, kes tihtipeale eesti keeltki ei mõistnud ja kellele eesti kirjandus sisuliselt vähimatki korda ei läinud. See oli äriajamine maarahva kirjandusevajaduse kulul, vähenõudliku lugeja varustamine kalendrite, jumalasõna raamatukeste ja haledate ning armaste lugudega. Ei või öelda, et näiteks Lindfors Tallinnas, Laakmann Tartus või Borm Pärnus aastakümnete jooksul poleks selle kopikalise äriaga kapitale teinud. Kuid mingist kindlat kultuuri-suunda jälgivast kirjastustegevusest ei või siin kõnetki olla.

Sellevastu oli ideekindlam kirjastamine väga visa signema. Õpetatud E. Selts suutis sel alal vähe teha ja mitte kuigi suur pol-

nud ka E. Kirjameeste Seltsi kirjastuslik tegevus. Kogu ärkamisaja läbi oli meie kirjastus veel täitsa sakslaste käes. Kui Aleksandrikooli asi oli juba äpardanud, siis mõlgutati küll, milline tähtsus oleks sellel olnud, kui poolgi koolile kogutud rahast oleks läinud kirjastuse heaks, — kuid siis oli juba hilja. Esimesi nimekamaid kirjastajaid näib olevat jällegi C. R. Jakobson, kuid ta lõi kirjastajana niisama vähe läbi kui elukutselise kirjanikuna.

Alles möödunud sajandi viimsel veerandil hakkab kirjastus eestlaste kätte minema. Kuid ei teki ometi veel ühtki kirjastust praeguses mõttes, vaid raamatute väljaandmine on kõrvaltöökäsitöötrükkikodade, raamatukaupluste ja ajalehtede omanikel. Nende soliidsemate ettevõtete kõrval toimivad aga veelgi intensiivsemalt kõiksugu pahnakirjanduse levitajad. Ja sellisena püsis meie kirjastus kuni käesoleva sajandi esimeste aastateni.

Eesti kirjastajate väljaanded olid aja jooksul muutunud küll pisut tüsedamaks kui möödunud sajandi 10- ja 20-kopikalised brošüürid, kuid raamatute trükitehnilises pooles märkame koguni tagasiminekut. Vanemais saksa trükistes avaldub tihtipeale mingi tagasihoidlik stiilikus, sellevastu on aga meie raamat sajandite vahetusel enamikus labane laadakaup. Neid rübuse fraktuuriga laotud ja kehvale ajalehepaberile trükitud raamatuid vaatleme nüüd ainult nagu ajast ja arust läinud anakronisme.

Oli viimane aeg siin pööret tuua. Tänavu on möödunud just 30 aastat sellest, kui ilmus „Noor-Eesti“ I album. Selle kirjastuse asutajad olid siis alles kogemusteta kooliõpilased, kuid nende siht eesti raamatukultuuri tõstmisel oli algusest peale selge. Mis sellest, et autorid enese honorarita jätsid, kui aga väljaanne võidi trükkida heal paberil, algusest lõpuni ühtlase antiikva kirjaga, rikkalikult ilustada ja anda talle üldse nii soliidne välimus, kui meil tol ajal tehniliselt võimalik. Ning sellele katsele järgnesid teised.

Noor-Eesti oli meil laadilt ja kavatsusilt esimene uueaegne kirjastus. Ja et ta oma ürituses õnnestus ning on siia maale säilinud meie vanima kirjastusena, see olenes ta soodsast asutamishetkest. Suur tõusulaine läbistas meie ühiskonda, rahva vaimsed vajadused ja varalised võimalused kasvasid. Teisedki kirjastajad olid sunnitud ses euroopastamisprotsessis varsti kaasas olema. Asutati E. Kirjanduse Selts, meie kirjanduslik elu muutus üldse virgemaks, ja kõik see peegeldus ka kirjastuses.

See areng kestis Maailmasõjani, et pärast iseseisvuse saavutamist alles erilist hoogu võtta. Need olid hoopis uued väljavaated, mis avanesid nüüd kirjastusele vaba rahvusliku kultuuri teenistuses. Esimeses hoos pingutati siin küll mõnigi kord üle ja lõpetati pankrotiga. Kuid lõpptulemuseks oli ikkagi moodsa ja stabiilselt töötava kirjastuse tekkimine. Mainigem siin Noor-Eesti Kirjastuse ja E. Kirjanduse Seltsi kõrval veel suurkirjastust „Loodus“. Kui pool eesti raamatuist on ilmunud iseseisvuse ajal, siis

osalt ka seepärast, et kirjastaminegi on saanud autonoomselt arenenud ja sihikindlalt juhitud ettevõtteks ega ole enam mingi juhuslik kõrvaltöö võhikute käes.

Kuid ometi oleks vähe ka viljakast kirjanikust ja ettevõtlikust kirjastajast, kui puuduks see, kes raamatu tõeliselt rahva kätte viib. Aga just see tegevusala on meil tänapäevani kõige vähem korraldatud.

Sellal, kui kirjanikeks ja kirjastajaks olid alles vaimulikud, levitati ka kirjandust samuti vaimulikkude kaudu. Ja ega see kirjandus olnudki alguses määratud muile kui võõrkeelseile vaimulikele enestele, et paremini hakkama saada rahvakeelse jumalateenistusega. Peamiselt selleks olid mõeldud nii Kõlli, Stahli kui vahest mõne teisegi teosed. Rahvas polnud veel võimeline ei kirjandust muretsema ega lugema. Kui meil veel XVI sajandi lõpus leidis kirjaoskamatudid kõstreid, mis siis muust kogudusest kõnelda! Kuid veel kaua hiljemgi jäi kirikumõis meie ainsaks raamatu levitajaks. Sealtsid läksid piiblid, lauluraamatud ja muu vaimulik kirjandus rahva sekka ning sealt võeti isegi meie esimeste ajalehtede tellimisi vastu. Hiljem tulid kirjanduse levitajatena lisaks köstrid, koolmeistrid ja lahkusuliste „lugijad“. Igatahes polnud aga raamatukauplusi praeguses mõttes veel kaua aega olemas. Linnades müüdi eesti raamatuid trükikodades või talurahvapoodides kõrvuti pastlanaha ja tōkatiga. On tuntud õpetatud E. Seltsi katse väiksematesse linnadesse raamatuladusid asutada, mis aga ei õnnestunud. Mõõdunud sajandi lõpupoolel hakkas seisukord linnades küll paranema, kuid maa pidi leppima ikkagi ainult sellega, mis pakkusid rändkaupmehed oma paunast või laadaletilt. Nemas aga pakkusid peamiselt Mats Tōnnisoni tähtsamatut ja Jenoveva häledat lugu. Kuid seda peab ometi rõhutama, et juba ärkamisajast peale leidis maal üksikuid haruldasi raamatukogujaid ja et lugemine oli paiguti otse kireks muutunud.

Kirjanduse levitamise küsimus pole veel praegugi rahuldavalt lahendatud. Teame, ainult suuremais keskustes leidub tõelisi raamatukauplusi, muidu aga kuulub raamat alles pudupoe alaosa-konda. Ja maa varustamisel pole agentide rünnakuist palju kaugemale saadud. Raamatuid on küllalt, kuid nad ei jõua nende juurde, kellele on just määratud. Mineku vähesusest oleneb trükide väiksus, millest oleneb hinna kõrgus, millest omakorda oleneb veel väiksem minek. See on nõiaring, millest ei leidu kergesti pääsu.

See kõik on nii, kuid kas võiksite seepärast siiski kõrvutada meie praegusi kirjanduseturu olusid näiteks sajandi esimeste aastate või isegi iseseisvuse algusaja oludega! Sajandite vahetusel oli meil vaevalt paarkümmend seltside raamatukogu, iseseisvuse alguseks tõusis nende arv ligi poolteisesajani, ja nüüd on meil üle 700 rahvaraamatukogu. Lisaks tulevad muidugi koolide eestikeel-

sed kogud, mida enne iseseisvust polnud nime poolestki, ja üksik-ostja vajadused, mis on kogusummas samuti kasvanud. Jälle kor-
dame tõde: eesti iseseisvusaegne raamatutoodang võrdub kogu
pika enneiseseisvusaegse toodanguga. Kuid see on võimalik
olnud ainult seepärast, et ka levik on niisama hämmastavalt tõus-
nud. Oleme, kõigest hoolimata, suure tõusulaine kaasaegsed.

4.

Nagu iga muu kultuurinähtuse nii võib ka raamatu arengu
põhjal jälgida ühe rahva üldist arengulugu. Raamat võib olla mõõ-
dupuuks ja kriteeriumiks, mille toel võime luua käsituse rahva
hariduslikust ja majanduslikust edust. Ja nii peegeldub ka eesti
raamatu saatuses kogu eesti rahva ajalugu viimase nelja sajandi
jooksul.

Näeme, kuidas see raamat polnud algul üksnes võõraste
tehtud, vaid peamiselt ka võõrastele määratud. Sellele järgneb
pikk ajastu, mil rahvas küll juba raamatut tarvitab, ise aga alles
võimetu on selle loomisel kaasas olema. Kuid lõpuks tungib see
rahvas esialale, ikka rohkem ja rohkem võimastudes, kuni poliiti-
lise iseseisvuse saavutamisega enese lõplikult maksuma paneb. See
on tõus allasurutud orirahva viletsusest ja harimatusest vabaks
kultuurirahvaks. Ja selle võidukäigu üht tähtpäeva pühitsemeegi
tänavu eesti raamatu neljasaja-aastase olemasolu mälestuspäevana.

Et meil on põhjust olnud riikliku iseseisvuse eest võidelda, et
see esmajoones on tähendanud just meie vaimset vabastumist ja
iseseisvustumist, seda tõendab ka meie raamatu võidukäik lühikese
iseseisvusaja kestel. Kui meie maa oleks praegugi ainult Estljands-
kaja ja Lifljandskaja gubernija, siis oleks ka meie raamatu seis-
kord teine. Aga veelgi teisem oleks ta siis, kui see maa kuuluks
edasi ebamäärasesse Ober Ost'i. Mäletan, kuidas 1918. a. saksa
tsensor järelepärimisele, miks ta teosele trükkiluba ei anna, vastas:
„Raamatus pole midagi keelualust, kuid nii väike rahvas ei vaja
nii palju raamatuid.“ See oli selge vastus. Kui palju ja kas me
üldse midagi oleksime „vajanud“, seegi oleks varsti selgunud, kui
ainult olukord oleks kestnud. Kuid see ei kestnud — meie hari-
duselu sõnulkirjeldamatuks õnneks!

Olime alles hiljuti oma mõtteis, sõnades ja tegudes äärmiselt
aheldatud, isegi oma rahvuslikus olemasolus kahtlema sunnitud
provintsirahvakene. Oleme tõusnud rahvusvaheliselt tunnustatud
suveräänseks natsiooniks, kõigi vastavate poliitiliste, sotsiaalsete
ja hariduslike asutistega varustatud kultuurirahvaks. Meile, kes
oleme ise sellele murrangule kaasa töötanud, sellega orgaaniliselt
ühes edenenu, järk-järgult avaramate oludega kohanenud, pais-
tab see ainult loomuliku, peaaegu iseenesest mõistetava protsessina.
Me ei näe ise selle ulatust ega oskagi enam asju teisiti kujutada.
Oma edasipingutamise ja ikka suuremate eesmärkide taotlemise

hoos näeme pigemini oma jõuvähesust, arvustame kibedalt ja kõneleme vahel koguni langusest. Kuid tõeliselt on see, mis meie ümber on sündinud, ime, millega ei või võrrelda midagi muud kogu meie rahva teadaolevas ajaloos.

Ja selle ime saavutamisel on ka eesti raamat oma osa etendanud. Kui raamat on kultuurikriteerium, siis on ta ka kultuuri-relv; kui ta märgib rahva arengu seisundit, siis on ta ka ise kaasa aidanud selle seisundi saavutamisel. Saksa-Prantsuse sõja puhul 1870. a. öeldi, et selle sõja olla võitnud saksa koolmeister. Kahjuks ei saa me seda ütlust teisendada oma kultuurisõja puhul, sest meil ei võinud olla selliseid koole, mis oleksid kasvatanud iseseisvuse tungi. Kuid kui meil puudusid omad poliitilised keskused, oma-keelsed haridusasutised ja isegi rahvuslik kirik, siis võis meie rahvuslik ühtekuuluvus ometi kuidagi raamatu kaudu väljenduda. Kui ka eesti raamat algul muud ei andnud, siis tõestas ja piiritles ta vähemalt keeleliseltki meie rahvuse mõistet. Aga ärkamisajast peale see raamat näitas, kes me olime, kes me oleme ja kelleks peame saama. Nii oli raamat neid relvi, millega võideti meie rahvusliku olemasolu võitlus.

Johann Kõllist tänapäeva kirjameesteni, esimesest eesti trükitootest praeguse raamatutoodanguni — see on hiiglavahemaa. Nagu raamatu keel on peagu tundmatuseni muutunud, nii ka raamat sisult ja suunalt mitmekesisunud. Kuid Anatole France nimetabki biblioteeki „raamatute vabariigiks“. Nagu on igal riigikodanikul oma eriline vaimne ilme ja ühiskondlik ülesanne, nii ka raamatute riigi kodanikel. Meile pole iga kord vahest selge, milleks just iga üksik raamat on vajalik ja mis ülesannet ta üldises arengus täidab. Me valime harilikult oma maitse, arengu ja erihuvide kohaselt. Kuid kui me täna eesti raamatute vabariigi 400-aastase kestvuse päeva pühitseme, siis tahaksime näha selle mõiste sisu suure tervikuna, mis on tähendanud nii palju meie eelkäijatele, tähendab meile ja ka meie järeltulijatele. Selle kaudu kõneleb meie minevik kõige selgemal häälel. Ja sellest kostavad ka meie tuleviku unistused kõige kaunimal keelel.

Fr. Tuglas.

Eesti raamatu rariiteetsus.

Raamat on trükikunsti leiutamise saadus. Sellisena on ta universaalse tähtsusega teguriks ja vahendiks kultuuriloomingus ja samuti kultuuri levikus. Tänapäeval on ta kogu haritud maailma võimsam valitseja, on olnud seda suurel määral juba algusest peale. Elav alati nagu vaimgi, mille nähtavaks võrdkujuks ta on. Ta ei sure, kui teda ei surmata. Raamatud võivad surra ainult vägivaldset surma, mitte loomulikku. Kuid selles seisab raamatugi traagika, et ka tema peab alistuma vägivallale ja hävima oma

ainelises osas. Seepärast säilibki lõpuks nii vähe raamatuid. Aegade kestel nad hävinevad ja üksnes vähesed säilivad kauemini. Meie päevil on leida ainult veel üksikuid trükikunsti leiutamisaaja trükiseid. Ka järgnevate sajandite omi on alal hoidunud ainult väike murdosa.

Eesti raamatu saatus on olnud eriti kurb, kurvem kui paljude teiste rahvaste juures. Meie trükitud raamatu iga on küll 400 aastat pikk, kuid ta saatus on olnud kogu aja ohustatud; kõnelemata esimesist trükitud raamatuist, ei ole paljudest eesti hilisemaistki trükistest järel jälgegi. Nad on viimseni hävinud. Siia kuuluvad mitmed koguni XIX sajandist. Nii okkiline on olnud eesti raamatu tee.

Jälgigem pisut neid tegureid, mis on põhjustanud eesti raamatu hävingu nii suures ulatuses. Põhjusi on olnud mitu. Enamasti on nad samad, mis teistegi rahvaste juures, kuid on ka eriomaduselisi.

Üheks kaaluvamaks põhjuseks on eesti keelt kõnelejate vähene arv. See on teadupärast väikerahvaste elu teatav kurbloolus, et nende omakultuur on surutud kitsasse piiresse. Raamatuid ollakse sunnitud trükkima vähesel arvul. Ja kui neid on vähe, siis loomulikult neid ka säilib vähem. XIX sajandi keskel ilmusid teaduslikud tööd 300—500, kooli- ja rahvaraamatud umbkaudu 2500 eksemplaris, vaimulikud raamatud küll suuremas eksemplaride arvus. Iseseisvuse ajal on ilmunud raamatud keskmiselt 3000 eksemplaris; viimaseil aastail on see arv vähenenud 1500 eksemplariini. Luuletuskogusid ja teaduslikke teoseid trükitakse aga kõigest 500—1000 eksemplari¹⁾.

Teiseks põhjuseks on meie rahva madal vaimse kultuuri tase möödunud sajandeil. Kirjaoskust leidis vähe; ei tuntud tarvidust raamatu järele, nii et see oli hoopis kõrvaliseks tarbeasjaks. Raamat esines väga vähestes majades ja sealgi ei osutatud talle erilist armastust ega lugupidamist. Veel vähem osati teda hoida ja säilitada kui kallist aaret põlvest põlve. Seda tegid üksnes väga vähesed. Raamatute süstemaatilises kogumisest ei maksa üldse kõnelda, sest bibliofiile polnud olemas. Tänapäevalgi on selliseid kogujaid veel vähe ja bibliofiilsus meil alles lapsekingades.

Et meil pole olnud ega ole praegugi kuigi palju eriraamatukogujaid ega bibliofiile, siis ei saa olla ka antikvariaate, neid vajalisi tegureid raamatute säilitamiseks ja vahendamises. Meil esinevaid vanaraamatukauplusi ei saa veel lugeda antikvariaatideks. Neil vanaraamatukauplejail puudub asjatundlikkus ja huvi raamatu kui niisuguse vastu.

Veel on eesti raamatu suureks hävitamisteguriks olnud tulikahjud, just maaelamuis ja eriti vanemal aegadel, mil hooneid ehitati rohkem tuldvõtvast ainesest ja tuletõrje hoopis puudus. Ei

1) F. P u k s o v, Eesti raamatu arengulugu, 1933.

ole liialdatud oletus, et enamik meie talude hooneid sajandis kord on maha põlenud, tihti ühes kogu seesoleva varandusega, või kui midagi suudeti päästa, siis olid raamatud küll viimased, millele mõeldi. Ka kiriklad, need tähtsamad eesti raamatu panipaigad, langesid väga tihti ohvriks tulele. Läänudki sajandil võib loendada terve rea kiriklaid, mis põlesid maha, nagu Laiuse, Võnnu jt.

Need on tähtsamad tegurid, mis on põhjustanud eesti raamatu vähest säilimist. Leidub veel teisigi, kuid jätkugu mainituist. Kõiki neid asjaolusid arvestades, pole suuremat imestada, et eesti raamat on muutunud ja muutub kiiresti rariteediks.

Üldiselt on tõsiasi, et mida vanem on raamat, seda suurem rariteet ta võib olla. Kuid muidugi mitte alati. Rariteetsus oleneb ka raamatu tähtsusest, väärtusest, saatusest, iseloomust, trükitud eksemplaride arvust jne. Tihti on mõni uuem raamat hoopis haruldasem kui teine palju vanem. Näit. on E. Bornhöhe „Tasuja“ esimene trükk a. 1880 hoopis haruldasem kui 40 aastat varem, 1840. a. ilmunud J. Thomasson'i „Puust rist“. Samuti on palju raskest leida a. 1715 ilmunud tallinnakeelset „Uut Testamenti“ kui a. 1686 ilmunud tartukeelset „Vastset Testamenti“.

Alakem oma vaatlust eesti haruldase raamatu alal XVI sajandiga ²⁾, mil, nagu teada, ilmus a. 1535 esimene eestikeelne raamat. Mainitud sajandil on ilmunud seni teada olevail andmeil kõigest 4 raamatut, kuid ühtegi neist pole täielikult säilinud. Esimesest on säilinud ainult 11 lehe katked ³⁾, teistest pole leitud mitte ainustki eksemplari. Teame nende olemasolust vaid bibliograafiate kaudu. Kõik nimetatud raamatud on vaimuliku sisuga, katekismused. Esimese kohta teame, et selle autoriks oli Tallinna vaimulik Simon Wanradt, tõlkijaks Johann Köll, arvatavasti eestlane. Et selle raamatu eestikeelne tõlge konfiskeeriti ja ta levikusse üldse ei pääsenud, siis leiti vajaline olevat välja anda järgmine eestikeelne katekismus, kas a. 1540 või 1541 ⁴⁾, see pole täpsalt kindel. Kolmas katekismus ilmus a. 1554 ⁵⁾, mille autoriks peetakse Tartu Jaani kiriku õpetajat Franz Witten'it. Selle raamatu olemasolu mainib ka äsja Pariisis ilmunud rahvusvaheline trükiste bibliograafia. Neljas on katoliiklik katekismus (eelmised luterlikud), mille autoriks on Thomas Busäus; ilmunud 1586. Kolmest viimasest, nagu juba mainitud, pole ühtegi jälge säilinud.

XVII sajandil on ilmunud vähemalt 42 raamatut ⁶⁾; siia hulka ei ole arvatud nelja eesti keele grammatikat, mis ka sel sajandil ilmunud, aga on saksakeelsed: Stahl'i, Gutsleff'i, Göse-

2) Küsimusse tulevad ainult tähtsamad eestikeelsed raamatud, raamatud, mis eriti tähistavad meie kultuuriloomingut ja -arengut ükskõik mis alalt. Veel mainitagu, et kõne on ainult esimestest trükkidest.

3) Beiträge zur Kunde Estlands, XV Band, 4. Heft.

4) Ajalooline Ajakiri 1934, nr. 4.

5) G. Suits ja M. Lepik, Eesti kirjandusajalugu tekstides.

6) R. Antiku andmeil.

keni ja Hornung'i omad. Neist on kõige haruldasemad Stahli oma a. 1637 ja Hornungi oma a. 1693; seni on teada kummastki ainult 2—3 eksemplari, ja teisigi on säilinud ainult 3—5 eksemplari.

XVII sajandi tähtsamad eestikeelsed raamatud on: H. Stahl, „Hand- vnd Hauszbuches Für die Pfarherren...“ neljas jaos 1632—1638, kokku 998 lk. See esimene eestikeelne vaimulik käsiraamat on ilmunud Fr. Amelung'i 7) andmeil 6 trükis kokku kuni 20 000 eksemplaris, nii et tol ajal tuli iga 5 eesti perekonna kohta üks raamat. See on kahtlemata aukartustäratav eksemplaride arv, mis näitab meie rahva tookordset kirjaoskust ja raamatuhuvi, üldse küllaltki kõrget vaimse kultuuri taset Rootsi ajal meie maal. Kuid hoolimata suurest eksemplaride arvust on säilinud seda raamatut siiski ootamatult vähe. Seni on teada kõigest 5—6 eksemplari, kõik trükid ühes arvatud. Öigust öelda, ei märgitud tollal raamatule märkust või andmeid trükiarvu kohta.

Hoopis vähem on trükitud järgmist H. Stahli raamatut — tema jutlusraamatut „Leyen-Spiegels... Winter-Theil...“, 1641, ja „Leyen-Spiegels... Sommer-Theil“, 1649, kokku 782 lehekülge. Seda Stahli teost on aga eelmisest rohkem säilinud, mispärast seda võibki leida tihedamini. Terveid eksemplare on muudugi sellestki raamatust vähe olemas. Enamik neist on defektsed ja lõhutud. See nähtus ei ole omane mitte üksnes mainitud trükistele, vaid kõigile vanemaile eestikeelsele raamatuile. Eriti on raamatute algused ja lõpud kas hävinud või purustatud.

A. 1656 ilmus esimese iseseisva omataolise teosena tallinnakeelne lauluraamat — Neu-Estnisches Gesangbuch, kokku 584 lk. Laulud on võetud enamasti Stahli „Kodu- ja Käsiraamatust“. Raamatu kaust on hulga väiksem Stahli raamatute omast; väiksema formaadi tõttu oli seda kergem kirikusse kaasa võtta. Sedagi raamatut kogudustes tarvitusel oleva lauluraamatuna on võrdlemisi palju trükitud. Säilinud on seda aga vähem kui Stahli raamatuid, vahest 2—3 tervet eksemplari. Igatahes on raamatute kogujail tänapäeval selle raamatu esimest trükki pea võimatu saada.

Tähtsaks eestikeelse kirjanduse sündmuseks oli Adrian Virginiuse tõlgitud tartukeelse „Meie Issanda Jesusse Kristusse Vastse Testamendi“ ilmumine 1686. Raamat on välja antud suures 40-kaustas oma aja kohta küllaltki luksuslikult ja heal paberil. Sisaldab VI+483 lk. See on XVII sajandi toredamaid raamatuid. Trükitud on seda väärtteost võrdlemisi vähe, säilinud samuti vähe, vahest 3—4 tervet eksemplari.

XVII sajandi lõpul nimeka vaimuliku kirjanikuna esineb J. Hornung. Tema nimega ühendatakse tallinnakeelse „Ma kele koddo ning Kirgo Ramatu“ ilmumine 1695, mis sisaldab ka lugu „Jerusalemma Linna hirmsast Ärrahävvitamisest“ 8). See raamat

7) Sitzungsberichte d. GEG, 1884.

8) M. Kampmann, Eesti kirjandusloo peajooned I, 1924.

sai laia leviku osaliseks ja teda on ka palju trükitud; säilinud on aga sedagi vähe — terveid eksemplare 3—4.

Viimasena mainitagu sellest sajandist veel ühte raamatut, nimega „Kässi-Ramat / Kumma sisse on kokkopantut / Kuida Jummalatenistust / Christlikko Kombede nink Kirko-Viside ka meie Ma Koggoduste sees peap peetama nink tehtama. Ilmunud Tallinnas 1699 4°-kaustas, VIII+216 lk. Raamatut on vähe trükitud, veel vähem levikut oli tal rahva seas. See on olnud rohkem käsiraamat vaimulikkude jaoks. Säilinud on sedagi vaid mõned vähesed eksemplarid.

XVIII sajandil on ilmunud 216 teost, — nii siis märksa rohkem kui eelmisel sajandil. Esimeseks tähtsamaks kirjanduslikuks sündmuseks selle sajandi raskel ja segasel algusel on tallinnakeelse „Meie Issanda Jeesusse Kristusse Uue Testamendi“ ilmumine a. 1715. Kaust 4° ja lehekülgi A—Qqq. Raamat ei ole nii hästi välja antud kui tartukeelne Uus Testament. Trükitud on seda aga rohkem kui viimast, säilinud siiski vähem, teadmata põhjusil. Tänapäeval on olemas seni teada olevail andmeil ainult kaks tervet eksemplari. Koguni Arhiiv-raamatukogul puudub täielik eksemplar. Tallinnakeelne Uus Testament on eriti väärtuslik oma eessõna tõttu, mis sisaldab õieti esimese katse eesti kirjandusloost ülevaate andmiseks.

Seniseil andmeil on ilmunud esimene eestikeelne kalender, nn. „Eesti-Ma Rahva Kalender“ 1730. ja 1731. aasta jaoks. See on välja antud Tallinnas Köler'i kirjastusel kahe poogna suuruses 16°-kaustas. Seega väike ja algeline niihästi oma kalendaariumi kui lisaosas. Säilinud on seda üksainus eksemplar, mis leidub Tartu ülikooli raamatukogus.

XVIII sajandi kirjanduslikuks suursündmuseks on kogu eestikeelse Piibli ilmumine nime all „Piibli Ramat, se on keik se Jum-mala Sanna, . . .“, trükitud Tallinnas Jakob Köleri juures 1739. Kaust 4°, Vanas Testamendis lehekülgi 16+1087 ja Uues Testamendis 308+4. Raamat on oma aja kohta hästi välja antud, paremini kui Uus Testament a. 1715, küll aga halvemini kui Vastne Testament 1686. Trükki toimetas selle Jüri kiriku õpetaja Anton Thor Helle. Piibel ilmus 2700 eksemplaris ja lasti müügile hinnaga 1 rubla eksemplar⁹⁾. Säilinud on Piibli esimest trükki rohkem kui ühtegi teist XVII ja XVIII sajandi eestikeelset teost, umbes 10 tervet eksemplari, huvitaval kombel rohkem isegi kui Piibli 1774. a. ilmunud teist trükki. Piibli ilmumine on eesti kirjandusliku keele ja stiili kui ka sisu ajaloos otse pöördelise tähtsusega.

Samal 1739. aastal ilmus veel teine tähelepanuvääriv teos, nimelt esimene eestikeelne vaimulik juturaamat „Hanso ja Mardi jut“. Sellest raamatust ei ole aga säilinud ühtegi tervet eksempla-

9) F. Puksov, „Eesti raamatu arengulugu“, 1933.

lari. Ülikooli raamatukogus on olemas ainult üks väga defektne eksemplar ilma pealkirjata ja lõputa, 78 lk. 12°-kaustas.

1766. a. tähistab eestikeelse perioodika algust. Sel aastal hakkab ilmuma Põltsamaa õpetaja August Wilhelm Hupel'i väljaandel Põltsamaal trükituna esimene eestikeelne ajakiri „Lühike õppetuis mis sees monned head rohhud ning nouud teada antakse“. Ajakiri ilmus kord nädalas, mitte aga täiesti regulaarselt. Üldse on ilmunud 42 numbrit, kokku 128 lk. 4°. Täielikke eksemplare on säilinud kõigest kaks. Teisel olemasolevail eksemplarel puudub harilikult kas esimene või viimane number. Selliseid defektseid eksemplare võib kohata mitte väga harukorriti.

A. 1781 ilmus esimese eestikeelse majapidamissulise raamatuna Tallinnas järgmine teos: „Köki ja Kokka Ramat, mis Rootsi Kelest Eesti-ma Kele üllespandud on“. 758 lk. 8°. Haruldane.

Enamvähem pidev ilmliku ja ilukirjanduse areng algab meil XVIII sajandi lõpul. Esimeseks ilmlikuks raamatuks on seni peetud F. Arvelius'e teost „Üks Kaunis Jutto- ja Õpetusse-Ramat“ 1782 ja selle raamatu II jagu 1787. Tänapäev ei lange see au aga enam märgitud teosele, sest teadaolevail andmeil on veel vanemaidki sellelaadilisi raamatuid. A. 1778 ilmus Tartus Otepää õpetajalt J. M. Hehn'ilt ilmliku sisuga raamat „Jutto Nink Moistu kõnne“¹⁰⁾, sisaldades mitmesuguseid valme. Kahjuks ei ole teada tänapäev sellest raamatust ainustki eksemplari. Ka Arvelius'e raamatust ei ole jäänud kuigi palju jälgi; on säilinud seni teada olevail andmeil kõige rohkem 3—4 eksemplari. Arvelius'e 1790. a. ilmunud teise teose „Ramma Josepi Hädda- ja Abbi-Ramat“ eksemplare on rohkem alal hoidunud, mis on seletatav asjaoluga, et seda raamatut on trükitud väga suurel arvul, tervelt 10 000 eksemplari.

XVIII sajandi lõpul ilmunud tähtsamaist raamatuid on veel nimetada F. W. von W i l l m a n'i „Juttud ja Moistatussed kui ka monned õppetussed maja piddamise pärrast“, I trükk 1782 ja II trükk 1787. Kummastki trükist ei ole ainustki eksemplari säilinud. Nähtavasti on need teosed ja muudki esimesed ilmlikud raamatud elavat vastuvõttu leidnud, neid on palju loetud ja seetõttu on nad kiiresti hävinud. Tähelepanav on asjaolu, et tolle aja vaimulikke raamatuid on hoopis rohkem säilinud kui ilmlikke.

A. 1795 ilmus O. V. M a s i n g'u esimene trükitud raamat, tema „ABD ehk Luggemisse-Ramat Lastele“, esimene tänapäevani säilinud eestikeelne aabits. See raamat omab tähtsa koha meie rahva lugemiskunsti arendamises ja lugemisõpetuse süvendamises. Kahtlemata on see laialist levikut leidnud; säilinud on seda aga vähe, kõigest 4—5 eksemplari seni teada olevail andmeil.

XIX sajandi algul kestab edasi ja näitab järjekindlat tõusu meie ilmliku kirjanduse arengu alal see elevus, mis algas eelmise

10) Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon II, 1829.

sajandi lõpul; hiljem meie raamatutoodangu areng muutub sedavõrd kiireks, et ta ületab sajandi lõpu poole mitmekümnekordselt eelmise sajandi raamatutoodangu. Suurt tõusu tähistavad eriti sajandi 40., 60. aastad ja sajandi lõpukümnend. Kogu XIX sajandil on ilmunud eestikeelseid raamatuid 6384 tiitlit eelmise sajandi 216 vastu. Selle kiire arengu põhjustas loomulikult meie rahva ärkamine iseseisvale vaimsele elule, tema oma kultuuriloomingu süünd. Sel sajandil sünnib ka, areneb ja süveneb meie teadlik raamatukultuur, esinevad samuti esimesed eesti raamatute kogujad ja bibliofiilid, nagu J. H. Rosenplänter, M. Jürgens, D. Martson jt. Seepärast ongi XIX sajandi trükiseid säilinud rohkem kui eelmiste sajandite omi. Muidugi ka sellepärast, et see sajand on ajaliselt meie päevadele hoopis lähedasem kui eelmised.

XIX sajandi esimese poole tähtsamaist ja haruldasmaist raamatuist vaadeldgem järgmisi:

G. G. Marpurg, „Veikenne oppetusse nink luggemisse Ramat Tarto ma-rahva kooli laste tarbis“, 1805. Selles raamatus esineb tõlgete kõrval ka algupäraseid jutupalasid. Tähelepanav teos pedagoogiliselt kui kirjanduslikult. Säilinud vähe, 3—4 terves eksemplaris.

J. P. Roth ja G. A. Oldekop, „Tarto-maa-rahva Näddali-leht“ 1806, nr. 1—41. Ei ole säilinud ainustki eksemplari seni teada olevail andmeil. Viimane number konfiskeeriti keiser Aleksander I käsul Austerlitz'i lahingut kirjeldava kirjutuse pärast ja leht pandi kinni. Arvatavasti tehti korraldus hävitada kõik teisedki ilmunud numbrid. Sellepärast nähtavasti ei julgetud ühtegi numbrit alal hoida.

H. Wahl, „Monned laulud“, 1806. Esimene eestikeelne antoloogia. Väga haruldane. Seni on teada ainult üks eksemplar.

P. H. Frey, „Arropidamisse ehk Arvamisse-Kunst“, 1806. Üks esimesi matemaatika raamatuid eesti keeles. Leidub väga harva.

R. J. Winkler, „Eesti-ma Ma-Väe söa-laulud“, 1807. Seni on teada ainult 3 eksemplari. Tähelepandavaid värsisaadusi meie varajasemas luules.

J. W. L. Luce, „Sarema Jutto ramat“ I osa, 1807, II, 1812. Seda raamatut on säilinud 4—5 eksemplari, II osa on haruldsem kui I. Leida võib seda veel tänapäevgi Saaremaalt. Üldse võib teisiigi vanu eestikeelseid trükiseid kõige kergemini leida Saaremaalt.

K. R. Berg, „Uus ABD ja Luggemisse-Ramat“, 1811. Küllaltki haruldane. Ei saa oma väärtuselt O. V. Masing'u oma vastu.

J. H. Rosenplänter, „Lillikessed“. Esimene leht, 1814. Luuletuste kogu. Väga haruldane.

O. V. Masing, „Estnische Originalblätter für Deutsche“, 1. Heft, 1816. Seda raamatut on säilinud ligikaudu kümnekond ek-

sempolari. Suure estofiili julge katse eesti keelega astuda valitseva kihi ette.

R. J. Winkler, „Juttud“, 1816. Väga haruldane. Seni on teada ainult 2 eksemplari.

O. R. Holtz, „Luggemised Eestima Tallorahva Moistusse ja Süddame Juhhatamiseks“, 1817. Oma aja kohta kõrge kirjandusliku tasemega ja väärtusega raamat. Tänapäev on probleemiks muutunud teose autorsus. Säilinud on seda raamatut huvitaval viisil küllaltki palju, kuni kümnekond eksemplari.

O. V. Masing, „Pühapäeva vahhe-luggemised“ I jagu, 1818. Esimene eesti maateaduslik ja reisikirjanduslik raamat. Oma aja kohta väärtuslik saavutus. Nähtavasti on seda raamatut palju trükitud ja seepärast ka säilinud palju, on teada vähemalt kuni 25 eksemplari.

K. M. Henning, „Kaks kord viiskümmend kaks Piibli luggemist vannast ja uuest testamentist“, 1821. Esimene eestikeelne illustreeritud raamat. Üsna haruldane. Teada on ainult 3—4 eksemplari. Illustratsioonid oma aja kohta huvitavad ja tähelepanuväärivad.

O. V. Masing, „Marahva Näddala-Leht“ 1821, 1822, 1823 ja 1825. Esimene püsivam eesti ajakirjanduslik saavutus, oma aja kohta igatahes suursaavutus. Loeti seda ajalehte vähe, säilinud on aga küllaltki palju, täielisi komplekte kuni 8 eksemplari, üksikuid aastakäike rohkem. Kõige sisukam ja ühtlasi ka kõige haruldasem on I aastakäik.

C. W. Freundlich, „Siin on Magdeburgi linna hirmsast ärrarikkumisest jne.“, 1837. Üks sentimentalismi varajasemaid õisi. Väga haruldane. Selles raamatus leidub ka tuntud laul „Jänese õhkamine“.

„Tarto- ja Vörro-ma rahva Kalender“ 1837. a. jaoks, ilmunud 1836. Selle raamatuga algab Õpetatud Eesti Seltsi poolt väljaantav tähtis ja sisuka lisaga eesti kalendrite seeria, kus ilmub palju kirjutusi tolle aja tähtsailt meestelt, nagu F. R. Faehlmannilt, F. R. Kreutzwaldilt jne. Varemad aastakäigud väga haruldased. Paljudes esinevad ka tähelepandavad gravüürid ja illustatsioonid tolle aja tähtsamailt autoreilt.

P. Graf Mannteuffel, „Aiavite peergo valgussel“, 1838, ja tema „Villem Navi ello-pävad“, 1839. Tähtsad ja teedrajavad kirjanduslikud saavutused oma aja kohta. Haruldased ja vähe-esinevad. Üks esimesi eesti realistliku kirjanduse avaldusi.

J. Thomasson, „Veikisi Hanso luggu tühja sare peäl“, 1839, ja tema „Puust rist“, 1840. Tõlked. Esinevad tihedamini kui Mannteuffeli raamatud, sentimentalismisuunalised täiel määral.

Fr. R. Kreutzwald, „Vina-katk“, 1840. Üks esimesi eesti karskusaadet taotlemaid raamatuid. Seda teost on ootamata palju trü-

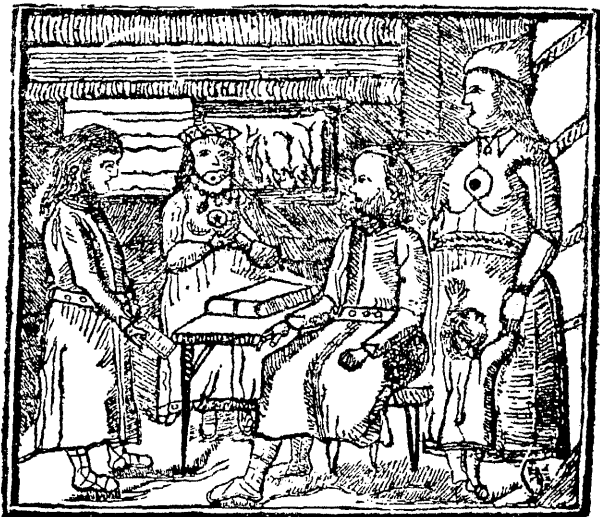
U B D

e h f

Luggemise-Namat Lastele

fes

tahawad luggema õppida.

Tartolinnas,
trükkitud ja müüa M. G. Grensiusse juures 1795.

O. V. Masing'u aabitsa tütelleht (1/1).

kitud, tervelt 8000¹¹⁾ eksemplari. Sellest hoolimata on raamatu esimene trükk küllaltki haruldane.

J. A. Hagen, „Õppetus, kuidas laulomehhed jne.“, 1841. Esimene eestikeelne muusikateooriat käsitlev raamat. Väga haruldane. Säilinud seni teada olevail andmeil kõigest 5 eksemplari.

Suve Jaan, „Venne Südda ja Venne Hing“, 1841. Esimene eestikeelne sõjasisuline ja vene orientatsiooni taotlev raamat. Esimene trükk haruldane, teine, mis ilmus 1843, mitte nii haruldane.

F. R. Kreutzwald, „Vagga Jenoveva ajalik elloaeg“¹²⁾, 1842. Trükitud 750 eksemplari. Paremaid ja esimesi Jenoveva lugude koostusi. Väga haruldane.

„Lomisse õpetusse-ramat“, Tallinn, 1842. Anonüümne. Esimene eestikeelne loodusloo-raamat, lühikese sissejuhatusesega maateadusse. Väga haruldane.

Suve Jaan, „Luige Laus“, 1843. Läänud sajandi esimese poole eesti ilukirjandusliku proosa väärtuslikumaid avaldusi. Haruldane, säilinud 3—4 eksemplari.

F. R. Kreutzwald, „Sippelgas“ I, 1843. Koguteos. Trükitud 2000 eksemplaris, 1850. a. on veel 400 eksemplari laos, a. 1859 on juba kogu trükk läbi. Väga haruldane tänapäeval.

W. Nedatz, „Griseldis ja Markgraf Walter“, 1843. Üks sentimentalismi iseloomustavamaid avaldusi. Trükitud 1500 eksemplaris. A. 1853 on kogu trükk läbi. Praegu üsna haruldane.

G. H. Schüdlöffel, „Toomas Westen“, 1844. Esimene raamat uues kirjaviisis. Trükitud 2000 eksemplari. Väga haruldane.

E. Hörschelmann, „Mõnned armsad laulud vagga süddame rõmustamiseks“, 1847. Esimene eesti osalt ilmliku sisuga noodiraamat. Väga haruldane.

J. V. Jannsen, „Sannumetoja sel aastal 1848“. Aastaraamatu-taoline ilukirjanduslik teos. Tõkeline suuremas osas. Ilmus üldse 7 annet, viimane 1860. Esimest on trükitud 1000 eksemplari. Järgmisel aastal oli kogu trükk juba läbi müüdud. Esimesed anded haruldased; kogu komplekti on raske saada. Esimene anne on trükitud autori enda kulul, sest kirjastajad ei julgenud omal kulul kirjastada, kartes raamatu vähest minekut.

F. R. Kreutzwald, „Ma-ilm ja mõnda...“ I—5, 1848—1849. Ajakirja-laadiline populaarteaduslik väljaanne. Esimest vihku on trükitud 2500 eksemplari, teisi 2000. Tervet ja korralikku eksemplari väga raske leida. Koostatud saksakeelsete ajakirjade järgi.

F. R. Kreutzwald, „Ma- ja Merre pildid“ I jagu, 1850, II j., 1857, ja III j., 1862. Tähelepanuvääriv reisikirjanduslik teos ja ühtlasi ka laialt loetud. Esimest jagu on trükitud 2000 eksemplari. Tänapäeval väga haruldane, eriti I jagu.

XIX sajandi teise poole algus tähistas eesti raamatutoodangus väikest seisakut võrreldes 40-ndate aastatega. See kestis 50-

11) F. Puksov, „Eesti raamatu arengulugu“.

12) Laakmann, Verlags-Conto.

ndate aastate lõpupooleni. Siis algas jälle tõus, mis oli eriti kiire 60-ndail aastail. Selle sajandi II poole eesti raamatutoodangu väärtuslikumad saavutused ja tänapäeval haruldaseks muutunud raamatud on järgmised:

E. Hörschelmann, „Vaimolikkud laulovisid neljahealega“, 1852. Haruldane noodiraamat. Puudub nii Arhiivraamatukogus kui ka Ülikooli omas. On säilinud seni teada olevail andmeil ainult 3 eksemplaris.

Samal 1852. a. hakkab ilmuma „Koli-ramat“, esimeste eestikeelsete õpperaamatute seeria. Esimene jagu sisaldab esimese eesti keele õigekirjutuse õpetuse. „Koli-ramatuid“ on ilmunud üldse 7 jagu.

F. R. Kreutzwald, „Paar sammokest rändamise-teed“, 1853. Esimene eesti moodsat elutunnet ja intiimseid elamusi sisaldav novell. Trükitud 1750 eksemplaris. 1860 on juba 1000 eksemplari ära müüdud. Eriti haruldane ei ole tänapäeval.

J. V. Jannsen, „Püssipappa essimesed Külla-Juttud külla rahvale“, 1854. Oli omal ajal rahva seas väga populaarne ja armastatud jutustuste kogu. Trükitud 2000 eksemplaris. Tänapäeval väga haruldane. Üldse on J. V. Jannseni raamatud palju haruldasemad kui F. R. Kreutzwaldi omad, olgugi et esimesi on võrdlemisi rohkemas eksemplaride arvus trükitud. Kahtlemata on Jannseni raamatuid rohkem loetud ja nad on rahvale enam meeldinud kui Kreutzwaldi omad, seepärast ongi esimesi rohkem hävinud.

F. R. Kreutzwald, „Kilplaste imevärklikud, väga kentsakad...“, 1857. Üks Viru lauliku populaarsemaid raamatuid. Trükitud 1500 eksemplaris. A. 1860 on veel alal 700 eksemplari, 1871 on kogu trükk läbi.

A. 1857 on tähtsaks pöördeastaks eesti vaimse kultuuri arengus. Sel aastal hakkab püsivalt ja järjekindlalt ilmuma esimene eesti ajaleht „Perno-Postimees ehk Näddalileht“ ja F. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg“. Mõlema tähtsus on seletamatagi selge. Nad on meie rahvaliku ärkamise nurgakivid. Tänapäev on nad mõlemad haruldased ja raskesti saadavad.

J. V. Jannsen, „Eesti Laulik“, 1860. Esimene suurem eesti ilmlikkude laulude kogu. Oli omal ajal väga populaarne ja levinud. Trükiti 800 eksemplaris, a. 1865 teine trükk 2000 eksemplaris. Tänapäev on esimene trükk väga haruldane.

J. A. Hagen, „Juhhataja errela mängimisseks...“, 1861. Esimene sellesarnane õpetus. Väga haruldane. On teada ainult üks eksemplari.

F. Kuhlbars, „Vastse laulo ja kannel“, 1863. F. Kuhlbari esimene luuletuskogu. Trükitud 1500 eksemplaris. Haruldane.

F. R. Kreutzwald, „Viru lauliku laulud“, 1865. Trükitud 2000 eksemplari. Et trükk suur ja raamatut võrdlemisi vähe levis, siis

ei ole haruldus. Oli saada veel mõni aasta tagasi raamatukauplustestki.

L. Koidula, „Vaino-Lilled“, 1866, ja „Emmajõe öpik“, 1866. Need on tähtsamad ärkamisaja kirjanduse luuletuskogud ja eesti uuema lüürika kandeteosed. „Emmajõe öpik“ ilmus 1700 eksemplaris. Mõlemad praegusajal haruldased, eriti „Vaino-Lilled“, mis on trükitud Kuressaares.

F. R. Kreutzwald, „Eestirahva Ennemuistessed jutud“. Esimene suurem eesti muinasjuttude kogu. Helsingi 1866. Haruldane ja raskesti saadav.

C. R. Jakobson, „Kooli lugemise raamat“ I, 1867. Esimene moodsamaile pedagoogilisile nõudeile vastav lugemik; eriti äratas ta tähelepanu oma uue ja värske vaimusega, rahvusliku mentaliteediga, mis raamatust vastu hõõgus. Raamat sai hiilgava menu osaliseks¹³⁾. Olgugi et ilmus 5000 eksemplaris, tehti a. 1870 teine trükk sama suures eksemplaride arvus. Tänapäeval väga haruldane, esimest trükki on üpris raske leida. Üldse on ilmunud paljudes trükkides, mitmekümnes tuhandes eksemplaris.

J. V. Jannsen, „Eestirahva 50-aastase Jubelipiddo-Laulud“, 1869. Esimese laulupeo laulud ja sõnad. Haruldane.

L. Koidula, „Saaremaa onupoeg“, 1870, esimene eestikeelne trükitud näidend, ja sama autori „Särane mulk, ehk Sada vakka tangu-soola“, 1872. Viimane on esimene eesti algupärane näidend. Mõlemad on tänapäeval haruldased.

C. R. Jakobson, „Kolm isamaa kõnet“, 1870. Esimene eesti minevikku ja olusid käsitlev raamat, seega esimene eesti ajaloo vaatluse katse. Raamat oli teatavaks pommiks saksluse leeri, leidis elavat vastukaja laiemais rahvahulkades ning aitas rahva enesetunnet ja iseteadvust tõsta suurel määral. Praegu on seda teost raske saada.

„Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat I“, 1873. Selle raamatuga algab terve seeria samanimelisi raamatuid, kokku 18 aastakäiku kuni a. 1890. Neis raamatuis kajastuvad Eesti Kirjameeste Seltsi elu ja vaimse kultuuri harrastused ja üritused.

M. Veske, „Laulud Viisidega“, 1874. Luuletuste kogu, milles ilmuvad paljud M. Veske tuttavamad ja ilusamad laulud. Haruldane.

A. Kitzberg, „Kodu-kurukesest“, 1874. A. Kitzbergi esikteos. Väga haruldane. Huvitav kultuuriline dokument ja autori isikupärast soojust hõõguv raamat.

A. 1878 hakkas ilmuma M. J. Eiseni toimetusel „Isamaa ka-lender“; vanemad aastakäigud väga haruldased. Samuti hakkas sel aastal ilmuma esimene eesti moodsamat laadi ajaleht, nimelt

¹³⁾ Selle raamatu puhul on tuntud saksluse ideoloog, Põltsamaa õpetaja C. Maurach ütelnud: „Kui ka kurat põrgust ise oleks ta kirjutanud, ometi peame selle tarvitusele võtma, sest ta on nii hea.“

C. R. Jakobsoni „Sakala“, mis tähistas uue ajastu algust eesti rahvuslikus mõtteviisis.

J. Pärn, „Oma tuba, oma luba“, 1879. Selle kirjaniku tähtsam jutustus. On ärkamisaja elu ja taotlusi Jakobsoni vaimus käsitlev ilukirjanduslik teos. Tänapäev haruldane.

M. Veske, „Eesti keele healte õpetus“, 1879. Esimene eesti-keelne eesti grammatika. Eriliselt haruldane ei ole.

E. Bornhöhe, „Tasuja“, 1880. Esimene eesti ajalooline jutustus, mis annab tõuke tervele reale sellesarnastele jutustustele. Leidis lugejate seas väga sooja vastuvõttu ja tal oli võrratu menu. Eriti tähtis oma rahvuspedagoogilise missiooni tõttu. On praegu meie raamatutoodangu üks haruldasemaid raamatuid.

M. J. Eisen, „Eesti luuletused“, 1881. Esimene suurem eesti luule antoloogia. Tänapäev küllalt haruldane. Kutsus samal ajal esile terava arvustusliku poleemika.

K. A. Hermann, „Laulu ja mängu leht“ I—XIII, 1885—1897. Meie muusika- ja noodikirjanduse tähtis saavutus, lauluvara meie laulu- ja mängukooridele. Vanemad aastakäigud haruldased.

J. Hurt, „Vana kannel“ I ja II, 1886. Esimene Hurda rahvalaulude väljaanne. Küllaltki haruldane.

A. Saal, „Vambola“, 1889. Ajalooline jutustus. Esimene sellesarnane teos, mis käsitleb eestlaste esimest Vabadussõda XIII sajandil. Levis väga laialt rahva seas. Kirjanduslik tähtsus saagelt väiksem kui rahvuspedagoogiline. Väga haruldane.

Eesti üliõpilaste seltsi album I, 1889. Sellega algab pikem seeria sellenimelisi albumeid, mis omavad tähtsa koha meie kultuuri- ja kirjandusloos. Esimene ja viies haruldased.

J. Kunder, „Eesti kirjandus, koolile ja kodule“, 1890. Esimene eestikeelne eesti kirjandusloo käsitus. Haruldane.

Juh. Liiv, „Vari“, 1894. Juh. Liivi tähtsam proosateos, eesti läinud sajandi väärtuslikum proosa-avaldis. Mitme meie kirjaniku noorpõlve lemmikteos. Samuti väga armastatud raamat kõigi noorte lugejate juures. Väga haruldane.

K. E. Sööt, „Rõõm ja mure“, 1894. Luuletaja parim luuletuskogu. Ka huvitav oma siseilustustega ja vinjettidega. Mitte eriti haruldane.

E. Vilde, „Külmale maale“, 1896. Eesti realismi esikteos. Äratas suurt tähelepanu ja tõi pöörde meie kirjandusse ja ühiskondlikku mõtteviisi. Väga haruldane. 1896. a. hakkas ilmuma EÜS-i väljaandel tähtsa kultuurisisulise lisaga kalender „Sirvilauad“. Üldse on ilmunud seda kalendrit 25 aastakäiku järgemööda. Haruldased on esimesed aastakäigud.

K. A. Hermann, „Eesti kirjanduse ajalugu“, 1898. Esimene süstemaatiline eesti kirjanduslugu, mitte küll erilise väärtusega, küll aga suure materjalikoguga. Küllaltki haruldane.

E. Peterson, „Paised“ I—III, 1898—1901. Eesti naturalismi esikdokumendid. Mitte eriti haruldased.

35 aasta jooksul käesoleval sajandil on eestikeelseid raamatuid rohkem ilmunud kui kõigil eelmisel sajandeil kokku, üle kolme korra rohkem, umbes 25 000 teost 6600 vastu eelmisel sajandeil. See ületus ei puutu mitte üksnes kvantiteedisse, vaid ka kvaliteedisse. Oma välimuse ja väärtuse arengus on eesti raamatutoodang teinud määratuid edusamme.

Mis puutub XX sajandi eesti raamatu rariteetsusse, siis pole põhjust sellest kõnelda, sest 35 aastat on liiga lühike aeg seks, et raamatud muutuksid rariteediks. Kuid siiski on mõningaid raamatuid, s. t. nende esimese trükke, juba tänapäevalgi raske leida. Nimetagem vaid üksikuid: G. Suits, „Kiired“ I, 1901. E. Vilde, „Mahtra sõda“, 1902. Noor-Eesti Album I, 1905. Noor-Eesti Album II, 1907. Ajakiri „Eesti Kirjandus“ 1906 ja 1916. Koguteos „Võitluse päevil“, 1905. G. Suits, „Elu-tuli“, 1905. A. Kitzberg, „Tuulte pöörises“, 1906. Juh. Liiv, „Luuletused“, 1909. O. Luts, „Kevade“ I, 1912. E. Vilde, „Pisuhänd“, 1913. F. Tuglas, „Felix Ormusson“, 1915. J. Tamm, „Lugulaulud“, 1914.

Tänapäeval on eesti raamat kadumise hädahoju eest kaitstud. Tema kaitse-, säilitamis- ja kogumisasutisteks on Arhiivraamatukogu ja Ülikooli oma ühes sinna deponeeritud Õpetatud Eesti Seltsi koguga. Uutest raamatuist saab kumbki kogu kaks sundeksemplari ja vanadest on kogutud neisse enamvähem kõik, mida kuidagi võimalik on olnud saada. Ka eelpoolmainitud haruldast raamatuist on neis kogudes suuremas enamuses kõik olemas, välja arvatud muidugi teosed, mida üldse ei ole säilinud, või mõned, mis on väga haruldased. Peale nende leidub haruldasi raamatuid veel üksikuis erakogudes ja eraisikute käes.

J. Roos.

Enesetapmisemotiiv eesti kirjanduses ajavahemikul 1924—1934.

Nüüd, mil meil ajutiselt või mitteajutiselt on kadunud ilukirjandusest enesetapmisekirjeldused, tundub aeg paras tagasivaateiks neile. Järgnev artikkel on ainult visand küsimusest, mis vääriks põhjalikku erimonograafiat, sest õige mitmest vaatekohast võib hinnata head ja halba, mida sünnitanud enesetapmisemotiiv eesti kirjanduses. Teoseid, mida tuleks sel puhul vaadelda, on õige palju.

Käesoleva katse kitsaist raamest on täiesti välja jäetud enesetapmisemotiiv seotud kõnes. Samuti puuduvad kirjanduslikud enesetapmisjuhud, mis avaldatud puhtmemuaarseis teoseis või ainult ajakirjus ilmunud töödes. Seega on arvestatud siin ainult

eriraamatuina ilmunud proosa- ja draamateoseid aastaist 1924—1934. Ja sellegi piiratluse juures ma ei julge väita, et mu silma oleksid puutunud kõik enesetapmisejuhud. Olen neid 1924.—1934. aasta kirjanduse kohta registreerinud 80. Selle arvu hulka on loetud ka 9 teostatud, kuid mitteõnnestunud enesetapmisekatset. Arvan, et täiesti ammutaval lugemisel, ajakirjanduses ilmunu ja kirjanduslikult väärtuselt viimse järgu teoste arvestamisel, enesetapmisejuhtude arv tõuseks üle 100. Usun siiski, et olen registreerinud meie kirjanduse olulisemas osas esinevad enesetapmisejuhud ning esitan mõningaid arve oma otsingute põhjal.

Ajaliselt jagunevad enesetapmisejuhud meie kirjanduses järgmiselt: 1924. aastal — 3; 1925. a. — 1; 1926. a. — 7; 1927. a. — 17; 1928. a. — 8; 1929. a. — 7; 1930. a. — 13; 1931. a. — 10; 1932. a. — 5; 1933. a. — 4; 1934. a. — 5. Eriti rikkad enesetapmisist on meie kirjanduses seega aastad 1926—1931 ning neist nimelt 1927., 1930. ja 1931. aasta. Liialt ruumi nõudev oleks siinkohal hüpoteeside püstitamine ja tõenäolikustamine enesetapmiste arvu suure kõikumise kohta üksikuil aastail. Alade järgi esineb näidendites 8, romaanides 33 ning lühemais jutustavais proosateoseis 39 enesetapmisejuhtu. Neist arvudest ei maksa veel järeldada näitekirjanikkude suuremat delikaatsust enesetapmisemotiivi kasutamisel; pigemini on enesetapmiste arvu vähesus draamatoodangus tingitud näidendite arvu suhtelisest väiksusest võrreldes näit. novellidega. Enesetapmisega teoste autoritena on mul märgitud 33 nime. Nende seas on selliseid üldtuntuid, nagu Tammsaare, Metsanurk ja Gailit, aga ka nii väheteatuid nagu F. Selg ja A. Tuhala. Enesetapmiste hulgalt sammub esireas A. Mälk, kelle teoseis käsitletavast ajast olen leidnud 12 enesetapmist ning 3 mitteõnnestunud katset. Teised enesetapmisega rohkesti tegelevad autorid ei küüni poolenigi sellest arvust.

Enesetapmisemotiivi sage kordumine õigustab küll huvi küsimuse vastu, milleks tarvitavad autorid seda motiivi oma teoste ülesehitamisel. Me teame, et rakendusvõimalused siin on väga mitmesugused. Kord võib enesetapmine olla ainult raamjutustuse sündmus, hüppelaud, kust jõutakse teose sisu juurde sõna kitsamas mõttes, teinekord mängib ta aga viimases enamvähem kaaluvat osa. Kord võib enesetapmine kuuluda peaintriigi lõpplahendusse, olla selleks mahutavaks järveks, kuhu suubub kogu tegevustiku vool; kord aga võib ta esineda intriigi allikana, sündmustiku käimalükkajana. Ta võib modifitseerida juba olemas olevat intriigi, põhjustades otseselt sündmuse või luues õhkkonna, kus pinda neil. Ta võib illustreerida teose pea- või kõrvalideed, aga samuti rakendust leida kontrastina mingi hoopis teist laadi nähtavaks mõjukaks esiletõstmiseks. Tema abil võib autor meile mõistatavaks teha tegelasi ja keskkondi, aga tema kaudu võib kujutada ka inimesiksuse või kogu elu paradoksaalsust ning sündmuste ettenähtamatust jne.

Kasustadaoleva ruumi vähesus ei luba vaadelda käsitlusalust materjali igakülgselt ja lünkadeta. Mõnigi kokkuvõte vajaks põhjendamist ja näitlikustamist üksikanalüüside abil enam kui siin tehtud, mõnegi siin puuduva probleemi jälgimine antud materjali juures vääriks huvi.

Enne kui vaadelda enesetapmisemotiivi osa intriigi ülesehitamisel, peab märkima, et raamjutustuses ta on leidnud meil väga vähe rakendamist. Ainult A. Mälgu romaanis „Üks neistsinatseist“ (1933) kerkib ühe enesetapmisejuhuga kokupuutunudil vabasurma õigustatuse küsimus ning seoses sellega tutvunetakse ühe teise enesetapja päevikuga. Viimane annabki romaani enda. Side peategelase ja raamjutustuse enesetapja vahel on lõtv ja juhuslik: me ei näe mingit ilmselt paralleelismi mõlema enesetapja elukäigus ega etenda nad teineteise saatuse kujunemiseski märgatavat osa. Kuid et raamjutustuse enesetapmisele on pühendatud vähe ruumi, siis ei mõju see kõik segavalt ning eel-lugu jääb teosele küllalt sobivaks sissejuhatauseks. Määrates ette kindlaks romaani põhiprobleemi, juhib ta lugeja tähelepanu teatud suunas.

Sama vähe kui enesetapmisemotiivi raamjutustuses harrastavad meie autorid enesetapmiselugude piiramist raamjutustusega. Nad ei tunne huvi nii kaugelmineva ja nii mitmekordse hingeelu lahkamise ja hindamise vastu, et see poleks antav autori jutustuses endas, vaid vajaks kommenteerimist raamjutustuse tegelaste poolt. Üldiselt peaks olema selliste kommentaaride puudumine enam kasuks kui kahjuks — teose terviklus on enam kaitsitud analüütiliste liialduste vastu, samuti sündmustiku vool ei pruugi katkeda.

Peaaegu sama vähe kui enesetapmisemotiivi raamjutustuses kohtame teda allikana teose intriigile. Ma pole leidnud ühtki pikemat jutustust, romaani ega ühtki näidendit, kus enesetapmine oleks algüliliks sündmustiku kausaalses reas. Ainult üksikud väikesemad proosapalad tuleksid siin arvesse. R. Kullerkupu fantastilises novelletis „Vaim Meid opimedusriigist“ (Tinased tähed, 1925) surmab enda kunstniku naine, et vaimude riigist juhtida oma mehe käsi, kui need „lendlevaid linde maalivad või hommiku- ja õhtupuna lõuendile paiskavad...“ Kunstnik loobki nüüd väärtuslikku, seni kui ta uue naisega sõbrustama hakkab ning äkki oma talendi minetab. See päris huvitav fantastilise jutu süžee jääb Kullerkupu käes konspektiivseks, veretuks ja värvituks jutuskeletiks. Palju osavamalt kasustab enesetapmise ära J. Jaik oma sümbolistlik-fantastilises jutus „Käokübara d“ (Võrumaa jutud I, 1924). Teadmata põhjusil uputab siin enda üks hea tüdruk. Tema surm on autorile selleks vajalik, et niuet armastav poiss õpiks teda tundma ja armastama kogu looduses. Siinses surnu ja elava vahelise kontakti jälgimises on vähemalt südamlikke meeoleu- ja loodusekirjeldusi, kuigi ei hargne keeruka-

mat sündmustikku. Viimast leiame aga A. Mälgu novellis „Ristitegija“ (Anne Marie, 1927). Ristitegija pruudi vägistamine võõra mehe poolt ning neiu enesetapmisekatse panevad ristitegija taotama kättemaksu.

Pisut enam leidub käsitletud kirjanduses juhtumusi, kus enesetapmismotiiv mõjub ilmselt juba mujalt hargnema hakanud intriigi. Kord on see mõju suurem, kord vähem, vahel rahuldavalt, aga sageli ka halvasti põhjendatud. Väga kaaluvat osa mängib enesetapmisekatse näiteks A. Mälgu romaanis „Õnne pagulane“ (1928). Siin katsub end mürgi abil surmata keegi apteekri naine, kui ta avastab oma mehe kiindumuse ühte neiusse. Mehele motiveerib ta oma tegu kui armastusest sündinud omakasupüüdmast: „Ning siis mõtlesin, et hoian vähemalt sinu õnne alles — kui et mõlemad kannatame“ (lk. 231). Naine pääsetakse. Apteeker on väga liigutatud tema teost, vana kiindumus naise vastu elub ning kõik lõpeb hästi. Sündmustiku selgroo moodustab apteekri kõikumine kahe naise vahel, kellest ta oma naine on vaikne ja väga truu, võõras lõbus ja kergemeelne ning apteekrisse ainult pealiskaudselt kiindunud. Teose põhiideeks paisab olevat mõte, et rivaalsuse puhul armastuses võit kuulub suuremale armastajale. Kui see nii on, siis oleks autoril küll olnud parem läbi ajada enesetapmisekatseta. Naine oleks võinud lihtsalt ära minnes anda oma mehele vabaduse. See raske tõestus oma armastusest oleks apteekri palju enam vabastanud kui enesetapmine, mis õrnahingelise mehe süütunded oleks muutnud mitmekordseks, oleks ehk alles sidunud ta mineviku ja oma naise mälestuse külge. Kui apteeker ja ta naine hiljem siiski oleksid teineteise juurde tagasi tulnud, siis oleks selge, et nad teevad seda oma kiindumuste selgumisest ning mitte mingi juhusliku teo moraalsel surveel. Muidugi nõuaks selline sündmustik paremat hingeelukujutamist kui praegune lahendus lugejale ootamatult ja vähepõhjendatult tuleva enesetapmise kaudu.

Päris suurt osa intriigi edasiviimisel peab mängima enesetapmine ka H. Mäelo romaanis „Vallaslaps“ (1934). Siin armub vallaslastest neiusse Eevi Pedakasse tema isa legaalne poeg. Kui noormees oma isalt kuuleb, et neiu on ta õde, uputab ta enda ning Eevi Pedaka abiellumine kujuneb seetõttu teissuguseks. Enesetapmine tuleb lugejale siin äärmiselt ootamatult. Me teame enesetapjast liiga vähe, et uskuda sellist ruttamist. Milline sündmuste kiirus — armuavaldus neiole, isa pihtimine ning noormehe vabasurm ühel ja samal ööl! Kahest viimastest seigast teatab autor lugejale lühidalt — kuid viimane pole kaugeltki endastmõistetav. Keegi võõraist ei tea Eevi ja tema armastatu veresugulusest, nii et elu võiks siin muretult astuda üle keelava tava. Või kui noormees austab nii väga viimast, siis pole tal põhjust tunda südame-tunnistusepiinu, sest tema ja neiu vahel pole veel mingit füüsilist suhet. Lõpuks ei ole sobimus mõlema noore vahel ka mingi väsi-

tavalts võitlusrikka armuloo tulemus, mille purunemine peaks olema eriti meeleheiteliviiv. Sellise põhjendamata enesetapmise kasutatav autor päris suurte pöörete loomiseks sündmustikus. Tema tõttu läheneb vallaslaps oma isa seaduslikule naisele ning leiab temas otsekui uue ema. Selleks, et proua süda vabaneks kalgist eelarvamisõiglusest ja pääseks armastama oma mehe vallastütart, on vaja suuri saatuselööke, nagu seda on poja enesetapmine ning varsti selle järel mehe surm. Nendeta õnnestuks anda seda pööret ainult meisterlikul hingeelukujutajal. Nüüd toimub see õige kergesti muutunud tingimustes, kuid need tingimused võtavad ühtlasi leppimiselt erilise eetilise suuruse ja ilu. Üksijäänud on ju nii kergesti valmis leidma lohutust teiste omasaatuseliste juures. Nagu enesetapmine oli psühholoogiliselt põhjendamata, nii ei hülga tema usutavad tagajärjed hingeeluanalüüsi peenuselt ega illustreeri ka reljeefselt mõningaid autori ähmaseid ideoloogiapudemeid.

Sama põhjendamata enesetapmise sisaldab E. L o i d e näidend „S u s a n n a“ (1930). Susanna seaduslik mees Joakim tapab siin enda ning seetõttu saabub näidendile ja Susannale „happy end“ — ta võib abielluda oma armastatuga. Me ei leia näidendist mingit kaaluvat põhjust Joakimi rutakale enesetapmisele ning ta hüsteerilisele hüüdele sealman: „Ma olen lunastand... enda süü!“

Mitte just usutamatu, aga vähe põhjendatud on ühe neiu enesetapmine vastamatust armastusest A. T u h a l a jutustuses „Õ õ l a u l“ (1931), mille lõpul muide leidub teine sama põhjendamata vabasurm. Peategelast Lembit Vaini põrutab neiu enesetapmine niivõrd, et ta haigestub. Nüüd on põhjust teistel naistel askeldama hakata haigevoodi ümber, millest edasi hargnevad uued sündmused. Enesetapmine, eriti põhjendamata enesetapmine, tekitab teose lugejale nii palju laialikiskuvaid ja vastamatuid küsimusi peategelase ja enesetapja suhete kohta, et teda ei maksaks kasustada haiguse tekitajana, liiati kui teos on koormatud veel teise vähepõhjendatud enesetapmisega.

Õige suurt osa, kuigi enam ärahoidvat kui aktiivselt mõjustavat, mängivad A. J a k o b s o n i romaanis „K o l m e v a e v a t e e“ (1930) kaks enesetapmist peategelase Heleene Lingi elus. Heleene kasuisa, suurkaupmees Nepomuuki vabasurm lõikab üksilduses kasvanud neiu lootused ligemale pääseda seltskonnale ning tundma õppida elu. Täiesti mattub ta nüüd elust taandunud kartlike saksa vanadaamide kodusse, kus ta valmib süütuks ohvriks tundmata elule. Romaani teisel poolel Heleene süfiliitikut ja abielurikkujast mehe enesetapmine näib katkestavat naise sümmeed heatahtlike ja elutargemate mehe omastega. Jälle jääb Heleene üksi oma lapsepõlve vanglavalvuritega, vanade saksa daamidega, kes aastatega on muutunud aina veidramaks ning ei oska pidurdada tema lõplikku allakäimist kurvameelsuse kaudu nõdrameelsusse. Mõlemad enesetapmised omavad seega üsna suuri ja põhjendatud tagajärgi. Segavalt mõjub ainult enesetapjate suur

arv keskmate tegelaste hulgas, sest ka Heleene Lingi enda elulõpp asub vabaturma ja õnnetu juhtumi teraval piiril.

Otsustava pöörde teose sündmustikku toob enesetapmisekatse A. H. Tammsaare romaanis „Elu ja armastus“ (1934). Autor jälgib siin kaua ja põhjalikult kahes armastajas võitlevaid tendentse: püüet sarnastuda teineteisega ning teisalt säilitada enda omapära. Kergesti võõraisse naistesse kiinduv meespeategelane Ruudolf Ikka ei suuda taluda oma naise suurt ainutruudust ja armastust ning pageb seepärast tema juurest. Mahajäetud proua Irma Ikka võtab mürki. Näib, nagu kujuneks Irma surm teose lõpplahenduseks, kuid enesetapmine ebaõnnestub ning üks lihtsama hingeeluga noormees, kes ihkab endale Irmat, laseb maha härra Ikka, keda peab süüdlaseks Irma enesetapmisekatstes. Naine jääb teose lõpul ellu kesk vabadust ja uusi võimalusi. Vabaturmakatse siin on üks parimalt ja põhjalikumalt fundeeritud eesti kirjanduses. Usutav on ka tema mõjul tekkiv mõrv, kuigi see pole enam nii mitmekülgsest ja tihedalt põhjendatud.

On veel üksikuid teoseid, mille intriigi edasiviimisel enesetapmismotiiv etendab märgatavat osa. J. Lapi romaanis „Vabaduse eest“ (1930) armastuses pettunud neiu enesetapmisekatse viib ta lähemale armastatule, kes on abiellunud teisal. Nende vahekorraist sünnib tütar, kellesse armub mehe poeg seaduslikust abielust. Nii kuulub see mitte just tihedalt põhjendatud enesetapmisekatse sündmuste ritta, mis mängib kaaluvat osa intriigi komplikteerimisel. M. Mõtslase teoses „Kevadised vood“ (I 1931, II 1933) vana Toomari peremehe vabaturm päästab talu mõneks ajaks pankrotist.

Nende, sündmustiku edasiarendamise mõttes kaalukate enesetapmiste kõrval esineb rida teisi, mis tunduvad kompositsioonilise liiglihana. Milleks on vajaline näiteks Veera Kullami lähemalt põhjendamata enesetapmine Mõtslase „Kevadistes voodes“, sel ajal kui ta sidemed teiste tegelastega on jäänud nii lõdvaks, et tema äraminek ühelegi ei jäta märgatavaid jälgi. Milleks on vajalik „Toomari tudengi“ surm sama autori „Mängus“ (1930)? Milleks tapab enda viuldaja Karvel J. Perdi romaanis „Punane liilia“ (1927)? Ainult siis, kui viimase teose otstarve on kujutada elunähtuste segamist, sidetust ja ähmasust, on viimane enesetapmine tektooniliselt oma kohal. Halvasti seotud peategelase saatusega on ka kahe kõrvaltegelase enesetapmised A. Mälgu romaanis „Hukkumine“ (1928). Võib-olla kavatses autor neid kirjutades arendada „enesetapmiste taudi“ mõtet, mis lõpuks ka peategelasse nakkab. Kuid sel juhul oleks nende enesetapmiste mõju romaani peaenesetapjasse vajanud lähemat valgustamist. Võib-olla tahtis autor neis lühidalt varieerida teose üldteemat — hukkumist. Kuid sellele maksaks jõudu kulutada alles siis, kui peategelase juures hukkumisprobleem on lahendatud küllalt veenvalt ja pidevalt. Viimast aga pole sündi-

nud. Samuti ei muutu Mälgu draamas „Moodne Kain“ (1930) peategelase enesetapmine usutavamaks seepärast, et laval varemini jutustatakse ühest teisest enestapmiseloost. Peategelane on siin liiga teadlik individualist selleks, et midagi seepärast teha, et üldiselt nii tehakse. Ainult naiivne vaatleja langeb mainitud vabaturmajutustuse mõjul nii sügavale hukkumismeeleoludesse, et ei märkagi kriitiline olla näidendi lõpplahenduse suhtes.

Eriti rikkalikult on vaatlusealuses proosa- ja draamakirjanduses kasustatud enesetapmist lõpplahendusena. Kaugelt üle poole kõigist kirjanduslikest vabaturmadest kuulub siia. Ei saa salata, et meil on mõningaid lühijutte, kus enesetapmine tundub sobiva lõpuna, ning samuti üksikuid romaane, mille peategelase vabaturm kasvab üldiselt usutavalt ja loomulikult välja sündmustikust ja kujudest. Mõelgem kas või A. Kivika „Vekslivõltsijale“ (1931), J. Kärneri „Unustatud Emajõe le“ (1930), M. Mõtslase „Mõrasele hinge le“ (1930), A. Jakobsoni „Vaestepatuste alevile“ (1927) või „Kolme vaeva tee le“ (1930), sest Heleene Lingi õnnetu lõppki on ilmselt alateadvuses otsustatud vabaturm.

Kahjuks ei saa nendele proosateostele kõrvutada ühtki näidendit, kus vabaturmast on otsitud lõpplahendust. Karheidning'i „Õnne põrgus“ (1929) on enesetapmise katse halvaks naljaks toores jandis. Sama piinavalt mõttetu tundub aga peategelase vabaturm ka K. Laaguse tõi ses draamas „Leitnant Vasmer“ (1929). Draama intriigi ehitub levinud arvamusele, nagu oleks abielu õe ja venna vahel igal juhul mittemoraalne nähtus. Usuteadusliku haridusega õrn inimpelgur leitnant Vasmer, kes oma koera silmist otsib „seda jumalikku lohutavat, mis inimestes puudub“, saab teada, et tema rasestunud mõrsja on ta lihane õde. Vasmer kavatseb abielluda ainult selleks, et päästa neiu vallalise ema seisukorrast. Oma saladust ei ütle ta neiu le, teades, et „süü ränk us algab tema äratundmisega“. Pärast laulatust kavatseb ta ise sõjaväljal langeda või kaduma minna. Kuid laulatusepäeval ähvardab avalikuks tulla Vasmeri salapärane päritolu. Peategelase süütundele näib seltsivat skandaalikatartus — igatahes laseb ta enda maha. Jällegi tundub peategelase tragism vähe põhjendatud. Tahaksime kuulda tema vaateid intsestiküsimuse üle. Kuigi draama pole koht pikkade arutluste jaoks, ometi võiks autor neile mõtteile leida pisutki ruumi tarbetute targutuste arvel. Meie skeptilise aja lugejale pole koguni enesestmõistetav, et kõrgema haridusega ja iseseisvalt mõtelda julgev inimene näeb teadmatuses tekkinud õe-venna vahekorras mingit surmasüüd. Ning mis on siis õieti teose kandvaks ideeks? Kas Vasmeri allajäämine võitluses seltskonna eelarvamustega? Siis sünnib see liiga kergesti. Või on selleks Vasmeri hukkumine kahe eetilise nõude kokkupõrkel ta enese hinges? Seda motiivide heitlust tahaksime aga näha. Või on kogu loo mõtteks pal-

jastada uudishimulikule vaatlejale ainult Vasmeri salapärast sünnilugu ning ta ema roimarlikkust. Sel juhul on aga enesetapmine liiga tugevaks küsimusi kehttavaks kõrvalsünnimuseks. Ka jääb sünnimustiku praeguse lahenduse juures ülearuseks suur osa eelnenud draamast, näit. von Samen'i sissetoomine mängu, kellest esimeses vaatuses tundub, nagu peaks ta etendama olulist osa intriigi käigus.

Väheusutav tundub lõpp enesetapmise kaudu ka J. M ä n d m e t s a näidendis „E b a j u m a l“ (1930). Liiga resoluutne tundub enesemõrvamine revolvrast peategelase juures, selle mugavust armastava kirjaniku juures, kes müüb oma sulge sõimuartikleiks ning hoiab oma abielu ülal kauemat aega ainult vale abil. Viimase vaatuses sündmused ei tohiks olla nii ootamatud peategelasele, et nende mõjul ta prestiižiküsimus ärkaks enesetapmiseni viivas teravuses.

Liiga kergesti vabaneb peategelasest ka A. M ä l k draamas „M o o d n e K a i n“. Siin hukkab enda mõtteteaduse magister Proomet Mets, kui ta karjeristist vend on abiellunud tema mõrsjaga, valetades sellele, et Proomet on sõjas langenud. Kuid viimane on elus, ei suuda aga taluda tekkinud situatsiooni ning tapab enda vennanaise kodus. Draama vaatleja tutvub magister Metsaga kui hea ning tahtekindla ja õiglase inimesega. Kuigi ta on kirglik sõjavastane, jätab ta kasutamata legaalse väeliinilt kõrvalehoidmise võimaluse. On imelik, et selline inimene tuleb toime teoga, mis peaks tunduma ütlematult õela süüdistusena endisele mõrsjale. Isegi teist kohta ei leia ta enesetapmiseks kui vennanaise kodu! Tegu tundub seda põhjendamatum ja hirmsam, kui kuuleme, et enesetapja teab, et endine mõrsja peab teda surnuks.

Jääb ainult kahjatseda, et Laagus, Algamets ja Mälk lõpetavad oma näidendid just seal, kus vast algavad võimalused suureks dramaatiliseks tõusuks. Õena ja vennana pulmalistele paljastatud noorpaar, skandaalikirjanik ja temalt selgitust pärima tulnud kannatajad, kadunukspeetu, kes tagasi tuleb petetud naise juurde — need situatsioonid on tulvil konfliktivõimalusi inimeste vahel ja inimestes. Enesetapmine on siin liiga rutakaks ja väheütlevaks lahenduseks, eriti kui arvestada seda, et ka draamade eelmised vaatused pole kuigi tiined sünnimustikulisest ja ideoloogilisest pingest, vaid sisaldavad palju vältitavat materjali.

Enesetapmisemotiivi rakendamine draamas ei õnnestu isegi J a a n K ä r n e r i l, kes muide on kirjutanud päris mõjuva enesetapjaromaani „Unustatud Emajõgi“, mille peategelane — väga passiivne ja anduv neiu — langeb ja langeb, kuni ta Emajõkke langeb. Draamas „U s u t a g a n e j a“ (1934) jääb aga peategelase naise enesetapmine õige põhjendamatuks ja liigseks ballastiks teosele. „Usutaganeja“ on esijoones draama poliitilisest tegevusest. Poliitilise heitluse kõrval läbib aga näidendit veel armuintrig. „Usutaganejat“ püüab rafineeritud võtetega oma ar-

mukeseks saada daam poliitilisest vastasleerist. See ei õnnestu, kuid peategelase naine usub siiski oma mehe abielurikkumist ning laseb enda maha. Selline lõpp on väga motiveerimata. Me tutvume enesetapjaga ainult üsna pealikaudselt näidendis, kuuleme talt tainult ebaolulisi sõnu, ei tea peaaegu midagi kannatusist, mispärast sünnib kulssidetagune enesemõrv. Nii on armuintriigi seisukohalt iseloomustatud liiga vähe enesetapjat. Teose kui esijoones poliitilise draama huvides oleks aga üldse parem mitte ehitada „Usutaganeja“ traagikat sel määral kõrvalistele ja algelistele teiselt alalt pärinevatele arusaamatustele.

Mitte ainult näidendite, vaid tihti ka proosateoste puhul jätab enesetapmine lõpplahendusena või selle osana palju soovida. Mee-nutagem näiteks J. Perdi jutustust üliõpilaselust „Sirp õite s“ (1928). On väga raske ütelda, misjaoks surmab siin enda nooreks kotkaks tituleeritud üliõpilane Hugovill, kes korjab usukannatajate pilte, unistab veriseist martüüriumest ning ühtlasi jutlustab kaasvõitlejaile optimismi ja kuulutab üliõpilaselu toredust. Kuid mitte ainult J. Perdi sarnased noored, vaid isegi rahulik vana eluvaatleja O. Luts kasustab enesetapmist pisut kergemeelselt „Pankroti-“nimelise pikema jutustuse (1929) lõpetamiseks. Kaupmees Peeter Aalmani perekonnas valitseb kauemat aega moraalne pankrot. Peeter Aalman petab oma naist ning seoses abielurikkumisega satub ka äriliselt pankrotti. Aalmani hellitatud poeg Alfred ei suuda taluda muutunud majanduslikku olukorda ning laseb enda maha. Aalmani naine oli surnud juba varem haiguse just samal päeval, kui kaupmees veendus äri pankrotis. Nii kujutab autor teose lõpul igakülgset katastroofi, kuid vähendab sellega jutustuse üldiselt suurt usutavust. Alfred Aalmanit on kujutatud kogu aja liiga tahtejõuetu ning mugavust armastava poisina selleks, et ta liialt ruttaks enesetapmisega, kui saab veel sõpradelt mõne kroonilisi laene, kui on lootusi kohaleidmiseks isa tutvuste kaudu ning isa isegi, kes pankroti tagajärjel pole muutunud täiesti kerjuseks, võib toetada teda korteri ja raha andmisega.

Hõredasti põhjendatud tundub vabasurm ka A. Mälgu kehaka romaani „Hukkumine“ lõpplahendusena. Enesetapmine langeb siin aega, kus mässajast peategelasel peaks kahanemas olema kohtu alla sattumise suur hirm. Sellisel ajal võib oodata pääsenud inimeselt enam jonnakat eluarmastust kui kergekäelist vabasurma. Ei tahaks ütelda, nagu ei jätkuks siin antud saatuselõögest peategelase hukutamiseks, kuid autor on nõrk nende paigutamisel, mõju jälgimisel ja kujutamisel. Palju paremini tuleb Mälk viimasega toime romaanis „Üks neistsinatseist“. Kuid siingi ei tundu peategelase enesetapmine nii paratamatu ja põhjendatud kui paljud teised tema sammud.

Siin riivatud ja siin mainimata teoste kohta võib üldiselt nentida, et leidub päris tihti selliseid, kus autor näib tüdinenud oma tegelasest ning püüab temast rutakalt vabaneda, maksku mis mak-

sab. Seega saab küll lugeja vastuse oma uudishimulikule küsimusele „mis tast lõpuks sai?“, kuid sageli hõredasti põhjendatud ja liigvarase vastuse.

Enesetapmisestseenid on kirjeldatud üldiselt lühidalt ja vahel abitult. Muidugi on ka erandeid. Võiks mainida näit. B. Lina s k'i jutustust „A g o o n i a“ (Tagamõte, 1933), kus üsna usutavalt ja üksikasjaliselt jälgitakse elu või surma kasuks kõnelevate motiivide heitlust enesetapjas. Teisalt leidub meil autoreid, kes üldse väldivad enesetapmise kirjeldamist ning ainult lasevad märgata või aimata sündinut. Sellist ainult vihjamist tuleks küll eelitada oskamata enesetapmise kirjeldamisele, ning vahel on stiiliühtluse säilitamise pärast otse võimatu kirjeldada agooniat otsestest kõiges tema teravuses. Õige peenelt ja looritatult oskab meil enesetapmisele vihjata R. R o h t. Novell „M e t s a v a i m“ (Vabadus ja Vangla, 1932) lõpeb seega, et peategelasest vanamees põgeneb vaestemajast ära kuuvalgesse õhe, vabadesse ja õnne ning „keegi pole teda seitsaadik enam kunagi näinud“ (lk. 51). „Metsavaimu“ vabasurma aimavad ainult need, kel küllalt huvi ta saatuse vastu, et mõelda selle üle, milline on meil vanakese saatus, kes niivõrd irdub ühiskonnast, et „keegi pole teda... enam kunagi näinud“. Selline isoleerumine on enesetapmine isegi siis, kui otseselt ei panda kätt oma elu külge. Novellis „E r a k u e l u“ (Vabadus ja vangla) lõpp äratav lugejas ainult aimust enesetapmisest. Romaanis „S e e, m i l l e s t a v a l i k u l t e i r ä ä g i t a“ (1928) jätab Roht jälle kirjeldamata enesetapmise. Eelviimase peatüki lõpul kuuleme ainult sümboolset vihjet enesemõrva kavatsusele ning raamatu lõpul kohtame õige ootamatult hauakirja, millest selgub dr. Varepi ja ta tütre vabasurm. Kuid seekord see ootamatus polegi segav — lugeja mõistab eelpoolantu alusel peagi, et vabasurm oli vägagi võimalik tee neile kahele. Lahtiseks jääb enesetapmise — edasielamise küsimus A. J a k o b s o n i novellis „E v a S a u l u s e o k k a l i n e r a d a“ (Joonatan Hingemaa eksirännakud, 1930). Eeva Saulus, kel on tulnud palju käia elus okkalist rada, läheb novelli lõpul mööda õist muuli.

„Milleks ja kuhu?

Et panna punkt oma nurjunud elule ja kaduda jäädavalt?

Või et nutta ainult vähe aega vaikivas pimeduses ja siis tagasi pöörduda oma senistele radadele?“ (Lk. 114.)

Novell lõpeb küsimärgiga. Kõik jääb lahtiseks. Mõlemad võimalused on samavõrd kurvad, sest kui surmas on õnn, siis pole enam kedagi, kes kogeks seda õnne. Aga lugejas peaksid novelli mõjul liigahtuma juba palju tõsisemad probleemid kui naiivuudishimulik „mis tast lõpuks sai?“

Üldmulje, mis meil on kirjandusteose tegelase karakterist ja temperamendist, muudab mõistetavaks tema üksikuid tegusid. Kuid teisalt üksikud teod iseloomustavad inimest. Seepärast on õigus-

tatud küsimus, mil määral meie autoreil õnnestub reljeefsemaks muuta oma tegelaskujusid enesetapmismotiivi abil. Vastus peaks aimuma juba eelnenust. Mitmel pool oleme pidanud kaebama, et enesetapmismoment on väheusutav või liiga ootamatu. Seega on muidugi öeldud, et autor pole osanud tegelase suurt surmatahet sobitada muuga, mida temast teame. Enesetapmise läbi pole tegelase isik muutunud meile mõistetavaks, sageli isegi mitte märgatavalt konkreetsemaks.

Enesetapmismotiiv pole osutunud selleks osavaks joonetõmbeks, mille läbi kuju, seni katkeline ja vormivaene, intuitiivses retrospektsioonis tervikuna mõistetavaks saab. Enamasti jäävad kahvatud tegelaskujud peale enesetapmist ka lugejale sama kahvatuks, kui nad koguni ei muutu veel hämusemaks. Kui šablooniliselt mõjuvad näit. enamasti kõik enesetapjad õnnetust armastusest. Mõtelgem Veera Kullamile Mõtslase „Kevadistes voo-gudes“, „Tooma tudengile“ sama autori „Mängus“, J. Perdi traagilistele noormeestele lühijuttudes „Kuninglik töld“ ja „Aino“ (Udulaev, 1926), viuldaja Karvelile tema „Punases liilias“, Kiira Uibole E. Kindluste „Talvistes rändlindudes“ (1931), peategelase sõbratarile Tuhala „Õõ laulus“, peategelase naisele Kärneri „Usutagane jas“, õesse armunud poolvennale Mäelo „Vallaslapses“ või kunstnik Proometile Mälgu näidendis „Moo dne Kain“. Viimases teoses mõjub enesetapmine väga lõhkuvalt pildisse, mis meil juba kujunema hakanud tegelasest. Šablooniliselt ja hõredasti joonistatud on ka see võltsuhkusega aadlimees, kes enda tapab, kui ta loss majandusliikel põhjusil saab võõra omaks (Mälgu romaanis „Läbi öö“, 1929). Šovinistlikes jutes ammu ülistatud kangelasi, kes end elusalt vaenlase kätte ei anna, meenutab revolutsionäär K. Rumori novellis „Veritähised“ (Mürgine vili, 1926). Mingi tohlnud rudimendina mõjub muidu asjaliku revolutsioonikangelase juures edev püüe hoida enda jaoks viimseid padruneid, kuigi laskemoona on napilt piirava vaenlase tulistamiseks. Milline naiivselt egoistlik soov ja teatraalne mure — surra nimelt oma käe läbi! See kõik oleks veel mõistetav, kui peategelane kardaks oma tahtmatuid ülestunnistusi piinamisel, kuid see mure ei esine tema päris pikalt refereeritud mõtteis. M. Metsanurga novellis „Geeniuse surm“ (Elu murrab sisse, 1931), ei vähenda enesetapmine peategelase karikatuursust. Kahju, et autor siin päris huvitava tragismi jälgijana pole asetanud endale teissuguseid nõudeid, kui neid följetoni-kirjutajale asetatatakse. Hämuseks jäävad veel mitmed vabasurma minevad tegelaskujud. Mõeldagu Mälgu „Hukkumise“ pea- ja kõrvaltegelastele, Hugovillile Perdi „Sirp õites“, neiule Sirge „Veskivalvurites“ (Võõras võim, 1927), müürsepa naisele Ruveni „Ohvris“ (Võitlus, 1931), parunile Tuhala „Õõ laulus“, enesetapjaile Mändmetsa „Ebajuma-

las“, Karheidingi „Önnepõrgus“, Loide „Susan-
nas“, Laaguse „Leitnant Vasmeris“ ja mujal.

Palju vähem on neid juhte, kus enesetapmisemotiiv tõesti aitab tunduvalt konkreetsemaks muuta tegelasekuju. On täiesti loomulik, et R. Morni „Andekas parasiidis“ Ellu Romeldi tapab iseenda. On ju ta elu kauemat aega olnud pikaline enesetapmine enda isoleerimise läbi ümbritseva elu voolust. On kõigiti usutatav, et Mõtslase „Kevadistes voogudes“ Vana Toomari peremees põletab enda ühes vabrikuga, mille majanduslikult õnnetus asutamises ta süüdi. Selline tegu iseloomustab niihästi uhkeldavat suure talu peremeest, kellest kuulsime teoses eelpool, et ta jonnii pärast abiellub talle täiesti korda minematu naisega ning lubab isegi Jumala välja visata uksest, kui see tuleks teda noomima. Kaugeltki nii endastmõistetav ei tundu vanaperemees Tillureenu Juhani enesetapmine Kivika „Jaanipäeväs“ (1924), kui ta tütar abiellub asunikuga. A. Mälgula lühikeses, kuid mõjuvas novellis „Neitsi“ (Anne Marie, 1927) on enesetapmine koguni peateguriks elujanuse peategelase iseloomustamisel. Õige iseloomustav on A. Jakobsoni „Kolme väevaates“ Heleene Lingi süfiliitikust ja abielurikkujast mehe tahtmatu enesetapmine talle kui inimesele. Nagu Aleksander Link kogu eluaja on välja petnud oma naiselt armastust, nii mõtleb ta lõpuks ohutu enesetapmisekatse lavastamise teel liigutada veel kord leppimisele naist. Kuid juhuslikult läheb revolver enneaegu lahti ning lõpetab Aleksander Lingi elu. Nii sobiv on pristav Lingi kujule tema väike kavalus ning samuti surma põhjustav juhuslikkus, sest viimane on ikka mänginud suurt osa tahtenõrga mehe elus. Päriskunilt iseloomustatakse samas romaanis Heleene Lingi uppumisestseeni kaudu naist, kes rajanud oma eluplaani kitsalt, püüdes olla vaid hea ema ja truu kodune naine, kuid kelle needki soovid kauaks ei täitunud. Võitlusest lainetega väsides ja vajuma hakates tekib poolhullumeelsel naisel illusioon, nagu oleks kogu meri täis laste lainetel hõljuvaid päid, käekesi ja tuules lehvivaid valkjaid juuksesalku. „See, kes seisib talle kõige lähemal, kord sukeldades, samas jälle veepinnale tõustes, — ta enda tütar, — alustas tasast ning mahedat laulu. Ja korraga rōkkas sellest laulust ääretu, päikeses sillerdav veeväli; võimas heli ulatus taevakaarest taevakaareni; ja ta tundis end sellesse sulavat, hääbuvat ja kaduvat“ (lk. 486). Sellise kauni emaunelmaga lõpeb lapse ja mehe kaotanud naise elu ja eluraamat.

Kaunis tunduvalt tihendab enesetapmisestseen enesetapja kuju J. Jaigi romantilises novellis „Kirilä Ivvo“ (Kaamelid pasunapuhujatega, 1928). Siin tantsib enda surnuks noor õrnahingeline setu poiss, kelle armastuse põlanud suure talu perenaine. See on üks meie huvitavamalt kujutatud vabasarmadest ning seda kannab psühholoogiliselt usutatav idee, kuigi sündmuste

tihendus on fantastiline. Samuti tunduvat rikastab enesetapmismoment üht peategelast J. Jõepera jutustuses „Vana Joosu“ (1927). Joomahullustusse sattunud pealik, kes kaua aega tarvitanud vana setust salaviinapõletaja Joosu toodangut, laseb vanamehe ägedusehoos surma mõista, erutatud tema hingerahust ja tõeitluse julgusest. Hiljem poob ta iseenda. See kauemat aega joomahaige pealiku resoluutne samm avab meile tõesti palju uut peategelase isikus. M. Jürna novellis „Osanik“ (Tavalised, 1927) heidab enesetapmiselugu valgust koguni kahele peategelasele. Oma kompanjoni poolt ninapidi veetud pankrotti mineva äri kaasomanik tapab siin enda elutüdimusest, vastikusetundest maailma petliku jandi vastu, millega võib-olla seltsivad majanduslikud mured. Pankrotist profiteeriv teine äriosanik püüab oma kaaslast koguni mõjustada vabasurma minema. Nii selguvad kontrastide najal kohati juba liiga kontrastsed tegelaskujud selles sõnastusel napis novellis: ühel pool paljude pankrottide läbi rõõmsalt rikastuv spekulant Ronimus, teisel tema osanik, pooleldi kunstnik Liinev, kellele juba esimene pankrot teeb vastikuks elu. Viimane on häbenev enesetapja, esimene julmalt kalkuleeriv kaupmees, kes püüab kaasa aidata osaniku surmaks ning kui see sündinud, võidurõõmsalt lõbutsema sõidab. Veel enam muudab kaht tegelast meile konkreetsemaks Kaareni vabasurm M. Metsanurga „Jäljetus haaas“ (1926), Kristjan Raudmat veel suuremal määral kui Kaarenit ennast.

Leidub veel üksikuid teoseid, kus vabasurmastseen või -fakt lisab olulist tegelaste mõistmiseks või rõhutab mõnd varemini antud joont neis, kuid üldiselt ei küüni nende arv selles suhtes väheütlevate raamatute omani.

Peaaegu kõik enesetapmised juhud käsitletud kirjanduses tahavad olla konkreetseid, ajas ja ruumis ühekordsed sündmused ning ei midagi üle selle. Üsna vähesed on need juhud, mis lugejas äratavad aimuse, nagu oleks enesetapmine midagi enamat kui ainult teatud konkreetne surmajuht, nagu omaks ta muu sisu kõrval veel sümboolse või koguni allegoorilise tähenduse.

Selline võimalus tundub tõenäolik, lugesdes Tammsaare „Tõde ja õigus“ III-ndat (1931). Siin tapab enda noor neiu, kellele selgub, et isa, kes revolutsionääride koosolekuil käib ja nendelt invaliidina toetust saab, on ühtlasi valitsuse palgaline nuhk. Võib-olla vaevab teda ka pettumine 1905. a. revolutsioonis üldse ning meespeategelasest lahkumise nukrus. Ainult igapäevaste kogemuste najal arutleval lugejal on raske uskuda, et neiu, kes asub teele siit uude ühiskonda, välja rännates Ameerikasse — maale, kus olevat palju vabadust ja vähe hirmu —, võtab nii traagiliselt oma Eestisse jääva isa patte või 1905. a. liikumise nurjumist, et ta enda seepärast uputaks, olles juba sadamas. Aga kogu see veider lugu muutub tähendusrikkaks ja suureks, kui me ei vaatle Kristit isoleerituna, vaid sulavana ja laienevana oma

aja tuhandetesse inimestesse. Kui me näeme Kristi kummalist armastust revolutsiooni vastu seepärast, et viimane sünnitab hirmu, kuuleme ta unistusi sellest, kui tore oleks olla sellisel rahvakoosolekul, kus osavõtjate laskmisest on ette teatatud või muid selliseid kannatus-iharaid jutte, siis taipame, et siin on ühte inimesse tihendatud palju 1905. aasta neitsilikule revolutsiooni üldisest vaimust, milles veel nii rohkesti passiivsust, nii rohkesti enesetapmise iharust ja hirmu iseseisvuse eest, et sõidule Vabaduse Maale eelistatakse loidu vabasurma sadamas.

Tunduvalt sümbolistlikke vabasurmi on andnud ka Roht ja Jaik. Vana kummalise kaluri lõpp Rohu „E r a k u e l u s“ või veel omapärasema metsavahi kadumine „M e t s a v a i m u s“ (mõlemad kogus „Vabadus ja vangla,“ 1932), mõlemad arvatavasti vabasurmad või vähemalt äärmise enesest loolimatuse tõttu tulevad surmad, tahaksid nagu kõnelda kõige loodusliku ja õrnahingelise hävimisest kokkupuutumisel šabloniseeriva ja vägistava ühiskonnaga. Jaigi „K i r i l ä l v v o s“ tantsib enda surnuks igasugune naiiv-usaldav noorusearmastus pärast solvumist põlguse läbi. Kuid J. P e r d i muinasjutus „K u n i n g l i k t ö l d“ (Udu-laev) ei omanda noormehe enesetapmine lahkumisevalust suure sümboli värisev-elastseid sisupiire, nii väga kui seda peaks soodustama muinasjutu vorm.

Imselt allegooriline on enesetapmine lõpuks R. S i r g e novellis „K a e v i k u v a i m“ (Maanteel, 1927). Kahe väeliini vahel asuvasse külla üksinda elama jäänud kummaline papp külastab kord ühe, kord teise väe kaevikuid. Päeval kõneleb ta rahust, vennaarmastusest ja sõprusest, öösel aga kõnnib ringi oiates ja ägades tapetud sõduri sinelis, nii et teda kaevikus peetakse vaimuks. Kui valged, kasustades jõuluõhtu meeleolu punaste juures, asuvad ootamatule pealetungile, siis tapab enda preester. Ta leitakse poonuna kiriku kellanööri küljes, seljas surnud sõduri verine sinel, „silmaades võigas, nagu pöörase hirmu läige“ (lk. 96). Lugejad tunnevad, et see papp pole ainult tavaline preester, vaid neile meenub üle rinnete hea olla igatsev südametunnistus, mis peab enda vägivaldselt tapma, kui rahupühade muretustki tuleb kasustada vaenlase kavalaks hukutamiseks.

Keskkoolis ja vabaharidustöö loenguil tavatsetakse öelda: realistlik kirjandus õpetab elu tundma. Meie enesetapmisekirjeldused on enamasti realistlikud.

Realistlik kirjandus õpetab tõesti tundma elu. Kuid ühekiilgne tundmine on sageli pahem teadmatusest. On ju tõsi, et tegelikus elus on palju enesetapmisi, kuid meie kirjanduse järgi otsustades peaks nende protsent mõnel aastal olema mitu korda suurem. Kõnealusel ajal on ilmunud vähemalt 15 raamatut, mis sisaldavad igaüks vähemalt 2 enesetapmist. August Mälgul üksi on 2 romaani ning 1 draama kahe enesetapmisejuhuga igaüks,

väike novellikogu kahe enesetapmisejuhuga ning ühe katsega, nii et kuuest novellist kolmes enesetapmisemotiiv etendab kandvat osa, ning üks romaan kolme enesetapmisega. Enam kui ühe enesetapmisega raamatuid leidub teistelgi autoritel ning neist mõnelgi üsna tunnustatul, nagu Jakobsonil ja Jürnal. Millise mulje enesetapmise osast elus peaks küll saama lugeja, kes satub eluga tutvuma selliste raamatute kaudu? Teda peaks küll vallutama mingi ebamäärane ja hämune hukkumise paratamatuse tunne.

Ütlen ebamäärane ja hämune, sest peaaegu kõik meie autorid, kes kirjutavad enesetapmisest, ei õpeta läbi nägema vabasurma sisimat olu. Me näeme küll teatud sündmustikumasse hukkumisele määratud ründamas, aga reaktsiooni inimeses kujutatakse enamasti meile võrdlemisi väheütlevalt, katkeliselt ja šabloonselt. Ja küsitav on, kas parimigi teadliku hingeelu nähtuste kirjeldus suudab tabada enesetapmise sisimat mõtet, mis enamasti varju jääb enesetapjale endalegi. Lugeja, kes teab, et inimesed tapavad end vastamata armastusest, ainelisest kitsikusest või häbist, ei tea veel, mispärast end surmataks, sest kõige selle juures võib edasi elada.

Isegi neile, kes otsivad kirjandusest eeskujuga kauniks vabasurmaks, ei paku meie autorid peaaegu midagi. Välja arvatud üks või kaks erandit, nad pole katsunudki kujutada enesetapmist, mis sünnib sügavalt mõtestatud rahu ja õnnestavas teadvuseselguses.

Tagasi vaadates peab nentima, et palju kõnelusi äratanud enesetapmisemotiivi käsitlus meie kirjanduses on siirmapaistev enam kvantiteedilt kui kvaliteedilt. Välja arvatud paar erandit, pole enesetapmisemotiiv leidnud laia ega sügavat käsitlust. Seevastu on teda kuritarvitatud kiireteks jutulõppudeks, mittevajalikest tegelasist lahtisaamiseks või lihtsalt teose venitamiseks. Autorid kalduvad tema abil lihtsustama oma ülesannet. Seega on vast ka seletatav, miks me kordagi ei näe enesetapmist avara jutu-sündmustiku esimese lülina ning intriigi keskelgi tema abil pea kunagi ei looda huvitavaid hingeelulisi komplikatsioone ellujääjais. Meie autorid ei tavatse peita enesetapmisemotiivi kui sümboli mitmekihilist mõtterikkust. Teda ainult realistlikult kasustades enamik neist ei näe aga põhjusi.

Leo Anvelt,

Strindbergi „Rootsi miniatuurid“.

Näitena mõeldud Ants Orasele.

Kui mulle umbes paarikümne aasta eest kirglik ja mõistev lugeja Artur Beek üle laua ulatas vastotetud ja lahtilõikamata raamatu, oma spontaansel viisil selle varustas kohe dedikatsiooniga, siis ei teadnud ma veel mitte, kui kahju mul saab olema tema peatsest kadumisest. See on ju alati heade raamatute saatuse.

Ja praegu tean ma, et Strindberg'i „Schwedische Miniaturen“ on minusse tugevaid jälgi jätnud, ühtlasi uuestilugemise isu, mida ma paraku ei

ole saanud rahuldada. Sellepärast ei olegi mul võimalik tuua praegu täpseid tsitaate. Isegi üksikute miniatuuride pealkirjad ei ole mulle meelde jäänud. Kuid vist oli esimese miniatuuri tiitliks „Stark-Odd“. Nii siis Kõva-Ott või Kange-Ott.

See Kange-Ott oli — niipalju kui mäletan — maise naise ja ühe vaimu või pahareti laps ja kasvas suureks kangelaseks ja laulikuks, võttis osa Brävalla lahingust, tundis nõidust, kohtas hiiglasi ning elas mingis kantsis midagi sarnast läbi nagu Herakleski. Seejuures ei saa jätta mainimata, et naised ja eriti üks naine seal avaldasid temasse sedasama mõju, mida Strindberg sunnib alati tähele panema oma „kinnisidee“ kaudu, et naine nimelt nõrgestab kangelastüüpe. — Muide: see „kinnisidee“ leidub Heraklese loos niisamuti nagu Simsonigi omas või Saalomoni lauseski: Naine on kibe.

Kogu see Stark-Odd'i lugu on täis kõige kirevamaid seiklusi, üleloomulikku ning ebareaalsust. Vist oli samas loos ka juhtum eestlastega, kes riisusid Rootsis, olid läinud ühele saarele varju. Aga rootslased — või Stark-Odd? — pistsid pilliroo selle saare ümber põlema, nõnda et eestlased hukkusid.

Ma ei tea õieti, millal pilliroog põleb. Ei oska enesele hästi ette kujutada, kas nõnda palju pilliroogu üldse võib olla, et ta saaretäie meriröövleid ära võib põletada. Reaalsusenõue tõrgub kõvasti vastu.

Kuid siiski: see miniatuur ja ka järgmised võisid otse põnevusega täita. Päris äratada lapselikkude huvi: Kas see kõik tõepoolest nõnda oli, kust sai Strindberg niisuguseid andmeid, kas uskus ta ise nõidust ja üleloomulikke nähtusi, kas tol ajal kaarnad lendasid tõepoolest juba lahingute ajal kokku, et hiljem laiali kanda maharaiutud kehaosi ja kukkuda lasta sörmusega sõrme surmateatena?

Kuid muidugi oli see põnevus vaid ajutine ja sugereeritud stiilioskusest, kunstist. Sa mõistsid siis, et Strindberg andis edasi hämarat aega selle hämara aja komponentide enestega. Mida kaugemale Strindberg siirdub saagade ajajärgust ajaloolistele, seda reaalsemaks läheb ta, paralleelselt ka oma „Ajaloolistele Miniatuuridele“.

Ants Oras kardab, et ajaloolistes või kas või esiajaloolistes romaani-des kirjanik võib sattuda ebareaalsusesse ja kui ta oma fantaasiat ei ohjenda, siis võib tööst tulla midagi filmitaolist, kirevat. Seda kartust avaldas ta oma viimases kirjutuses „Vikerlasi“ kõne alla võttes („Eesti Kirjandus“ 1935, nr. 8, lk. 345).

Strindbergi juures aga näeme, et ta oma esimestes (ja järk-järgult ikka ajaloolisemaks minevaga) miniatuurides reaalsusest palju ei hooli. Sest ühes Stark-Odd'ile järgnevas miniatuuris kõneleb ta ühest kuningast, kes oli vana ja ei tahtnud surra ja kes seepärast nõudis alati värsket imimeseverdi. Tema tütar, kellega tal ka oli laps, oli preestrinna, riietatud valgetesse kassinahkadesse, ja pidas müstilisi orgiaid templis, mille seinad olid täis rõvedat ornamentikat. Neil pidustustel tapeti müstika joovastusse sattunud mehed ja nende veri viidi kuningale. Kuid see tema tütre preestrinna muretset talle kätte ka kuninga enese lapsi, kes tapeti ja kelle verd jõi see elada tahtev julm rauk.

Edasi leiame ühes järgnevas miniatuuris — see iseloomustab juba viikingite aega, kuna eelmised ulatuvad vast pronksiaega — Strindbergi kõnelemas ühest isast, kel on kaksteistkümmend poega, aga kes ei taha kolmeteistkümmendat last ning viib selle, vastsündinud tütarlapse — metsa sipelgapessa.

Nõnda leiame, mida rohkem tagasi, seda rohkem meie praegust reaalsusetunnet häirivad kohti. Kuid ühtlasi raiuvad endid need kohad mällu, andes nagu märgusõnu aja mõistmiseks.

Me lepimegi aegamööda, kui teame, kuidas tol ajal kuulujutt ja kuuludus, muinasjutt ja saaga põimisid endisse kõikisugu elemente. Me mõis-tame, et Heraklese lugu aegamööda on leidnud tee kaugele põhjamaale ja

on rännates moondu. Seega on ühtlasi antud pilt kokkupuutevõim-
lustest põhja ja lõuna vahel. Ja et see on looritud müstikaga, ilma et
see oleks võtnud muinasjutu kuju, see annabki sellisel kunstikäsitlemisel
üsna tugeva mõju. Vanad primitiivsed kultused, inimohvrid, igivana usk
nooruse vere noorendavasse jõusse, kurja silma võim, nõidused jne. on
jälgijätnud isegi kaasaega. Ja kui nüüd Strindberg vaatleb seda kauget
maailma tolleaegse silmaga, ise nagu asudes tema keskele, seejuures aga
tarvitades moodsat kunstikäsitust, meile närvide pihta lõovad sõna, siis on
mõeldav ja Strindbergi kaudu teostatudki kunst, mis välidib reaalsust, an-
des ekstrakti. Ning ei ole olnud üldiselt mitte vaja lapsi pista sipelga-
pessa, kuid sellest ka isiklikku julmust ja toorust väljatõstva sündmuse
kaudu saame üldise pildi aja jõhkruusest, teiseks aga ka tuuakse nüüdisaja
lugeja teadvusse tõik, et tol ajal viidi niisama eugeenika ja majanduslik-
kudel põhjustel lapsi huntide kätte, nagu neist praegugi lahti saadakse sa-
madel põhjustel hoopis rafineeritumal ja tsiviliseeritumal viisil.

Ja kui teistes kunstides — võtkem kas või maalikunst — on võima-
likud müütilised ja müstilised ained ning olendid, lohed, üksisarved, ken-
taurid jne., ilma et see kunst seepärast oleks võrdne ebareaalse seiklusro-
maaniga näiteks, siis oleks ka kirjanduselegi lubatav niisugune fantaasia,
mis viib välja praegusaja reaalsusest. Kui Böcklin paneb elama oma pil-
tidel mütoloožilisi kujusid, seejuures vältides muinasjutu vormi, milles
näiteks jälle Hermann Vogel-Plauen leiab oma vastava ala, siis on *mutatis*
mutandis ka kirjanduses võimalik niisugune käsitlusviis. Muidugi on jälle
iseküsimus, kuidas igauks sellega toime tuleb. Eesmärk aga on vähemalt
katse väärt.

K. A. Hindrey.

K. A. Hindrey kirjutuse puhul.

Et väga lugupeetud juubilar K. A. Hindrey artikkel „Strindbergi
„Rootsi miniatuurid““ alapealkirja ja ühe tekstis leiduva vihje järgi otsus-
tades on mõeldud eeskätt minu jaoks, siis lubatagu selle kohta paar sõna.
Ma ei kahtlegi selles, et võib kirjutada proosaepikak ka õige saagapära-
ses, irreaalsust taotlevas laadis. Et seda võib teha vägagi kunstipärasel
viisil, selle kohta on ju muu seas Strindberg andnud väga valdavaid näi-
teid, nagu artiklis veenvalt demonstreeritakse. Kuid minu kirjutus ei käi-
nud ju üldse kõigi kunstis peituvate ääretute võimaluste kohta. Selle
eesmärk oli hoopis piiratum. Sealjuures möönan muide, et „Vikerlasteski“
on kohti, kus illusion on muutub üsna tugevaks umbes samas mõttes, nagu
Strindbergil. Sellel laadil on aga muidugi ka salakarid, millest pole pää-
senud näit. meil peamiselt raamatukunsti uuendajana tuntud, kuid omal
kodumaal nii proosa- kui värsikirjanduse tootjana veelgi enam hinnatud
prerafaeliit William Morris, kes sellise pool-müütilise, pool-ajaloolise
proosa produtseerijana mineva sajandi lõpul oli õige viljakas. Igatahes
ootan isiklikult suure huviga K. A. Hindrey edaspidiseid uudiseid samas
žanris. Temale omase suure vaimse liikuvuse tõttu võib kergesti juh-
tuda, et kõik arvustajate ettevaatus prognooside tegemisel osutub tühjaks
tõöks ja vaimunärimiseks. Olen kindlasti üks esimesi, kes on valmis ap-
lodeerima, kui meie kirjandus selles suunas tõeliselt rikastub. Olen juba
väljendanud oma osalist rahulolematust seniste auhinnatud ja auhinda-
mata ajalooliste ja veerand-ajalooliste romaanidega (kuigi ma neid kuski
pole „maha teinud“, nagu mõned küsitavad anonüümid on katsunud maa-
ilmale selgeks teha, vaid enda meelest olen neile jaganud võib-olla liigagi
kiitust), — järelikult leian kindlasti, et siin on avatud veel üsna lai tege-
vusväli sellele, mida juhib tõeline inspiratsioon.

Ants Oras.

Kirjanduslik ülevaade.

Villem Ridala: **Meretäht**. Luuletused. 116 lk. Hind 1 kr. 50 s. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1935.

Ridala merestub ikka enam ja enam. Kuigi viimases kogus esineb ka palju muid motiive peale rannikukirjelduste — lapsepõlve mälestusi, sügispilte, meeleolusid, ema surma kujutus, enesemääritlusi, sõjaaja pilte, laule putukaile ja lilledele — ühe sõnaga, autori lüüriliste teemade täielik skaala, siiski nad on kõik läbi põimitud merest ja üldmulje raamatust jääb puhang karget mereõhku.

Luuletus „Vesi kuldne“ sisaldab mõtiskelusi, milles vesi muutub mingiks müstiliseks algelemendiks, nagu vana-aja filosoofi Thalese käes:

Vesi kuldne, sinav vesi,
oled kõige elu esi,
oled elu*), nagu valgus,
oled püha kõige algus. (Lk. 45.)

Järgneb vee kirjeldamine kõigis ta esinemisvormides — jõena, pilvena, puude juuri mööda tõusvana, surijate ja sündijate loputajana jne. Vee filosoofiat esineb ka Marie Underil (Jõgi, Kosk. „Rõõm ühest ilusast päevast“, lk. 67), kuid Ridala suhtumine on hoopis midagi muud, sest kõik merine on saanud sümboolselt pühaks talle. „Meretähes“ Ridala vaatleb vett juba religiooselt. Meretäht — Estrellamar on tema lootuse-, saatuse-, elutäht, kaitseja ning tervekestegija, igaviku sümbol:

Estrellamar, täht saatuse,
Täht Valguse, mu Elutee,
Loit imeline, taevasilm,
Mu luule kuju, hing, maailm,
Ei kustu sa, ei looja lää,
Mu südamesse paistma jää. (Lk. 10.)

Selline ellusuhtumine on meie luules haruldane, kuid Ridala sõnastuse tagant võib teda ainult aimata läbi abstraktsete terminite rägastiku. Tsitaadist on näha, kuidas kokkukuhjatud sõnad võtavad kinni elumuse hoo, laulust saab nagu mingi saksa pastori jutlus, kes räägib ja räägib hingeõnnitusest, aga jätab ometi kuulajad tuimaks. Oleks paljusõnalisusest edasi mindud veel üks samm konkreetsuse suunas, oleks saanud „Estrellamarist“ midagi vanade egiptlaste päikesehümnide sarnast — vastavalt kõik elemendid meretähe jumaldamiseks on ju olemas, kuid vormile on vähe mõeldud ja väljendus ebamäärane, ning „Meretäht-Estrellamar“ ei haara lugejat nagu päikesehümnid.

Toon püsib paiguti täis hoogu, paiguti täis lapsemeelselt õrnu meeleolusid, kuid paiguti usaldatakse liiga palju selliste sõnade edasiandmise võimet, nagu inimsus, headus, hellus, voorus, kõige kaduvus ja igi-elupuu, kõik mõtted igaviku vöö:

Ja tahan ülistada	Ja elu iginoorust
Maad ainsat, inimsust,	Ja igist elupuud
Uut päeva ülendada	Suurt hädust, hellust, voorust.
Kesk kõige kaduvust	(Lk. 16.)

Säärane poeedi enesedeklaratsioon nõuab lugejalt liiga palju kannatust, et teda püüda järele elada. Niisama nagu mõnes väga tihedas ja üksikasjalises välisesemete kirjelduses või teaduslikus traktaadis, tuleks siin peatuda iga sõna juures, mõelda enne, mis ta tähendab, ühendada ta mingi pildiga enda assotsiatsioonide tagavarast ja anda talle seega

*) Sõr. minu. A. K.

paratamatult uus sisu, — lühidalt, skeletile liha ümber luua. Selline luge- mine aga on kurnav. Pealegi pole see enam Ridala luuletus, kui asjad nõnda omal jõul nägelikuks tehakse.

Autor on liiaks tagasihoidlik, kus tahab just ütelda midagi sooja, nagu näit. laulus kuldsest karikast, milles kujutatakse kahe poisikese sõp- rust, hoitudakse tagasi isikupärasest ja libisetakse üldisemaile metafoo- ridele; ikkagi jääb tunne, et lugejat ei tahetagi asja sisusse pühendada, midagi umbes teatatakse, nagu võõrale inimesele võib kõnelda intiimseist asjust. Armastuslaules on teatav abitus. Nii luuletuses „Käed“, kus käte kirjeldamiseks on rakendatud kõik mõeldavad imetlemissõnad, kuid ometi ei saa pilt reljeefseks ega tunne individuaalseks.

Kui tahaks psühholoogitseda, siis peaks ütleva, et siin on tegu erak- lusega — autori ühiskonnaprobleem, suhe enda ja kaasinimeste vahel, pole leidnud lõplikku lahendust. Sest Ridala on omapärane, ent see oma- pärasus jääb võõraks, ta varjatakse koguni liniku taha, sest usaldus maa- ilma vastu on liiga väike. Lugeja arvestamist ei peeta nagu tarvilikuksi, poet ei lisa midagi omalt poolt, mis ligendaks talle esemeid. Soojemini mõjuvad siiski need laulud, kus jälgitakse mesilast, valget liblikat või uudsete võrdlustega antakse lühidalt edasi pilte — „Kui verev loit on sügishaab“; ehasi värvitud aknaruudus kajastub „teadmatuse igisein“; tuhmunud aknaruut — nagu kae silmal ja „hädust, hellust, vourust“ purs- kub esile just lauludest, kus neid sõnu pole mainitud. Nii mõjub väga värskest „Valge liblikas“, mis kogus järgneb eide surma kirjeldavale laulule — valge liblikas ilmub õhtul eha aegu aknale, ning laulik näeb temas ema vaimu.

Ta lehvis hilju
Mais ja puis
Kesk kodu vilju,
Ukse suits,
Kui otsiks lasku

Sisse ta.
Kesk öisi asku
Hingas maa,
Mu süda tuskas,
Öös eha ruskas. (Lk. 103.)

Rütm jälgendab liblika lendu ja ometi on tervet laulu lugedes aimus emast pisut jube, täis kodukäijalikkust.

Ridala armastab rütmiga mängida ja ta luuletused oleksid kõlavad, kui riimide leidmine poleks tehtud liiga kergeks. Ta tarvitab küll puh- taid riime, kuid väga kulunudid: hüüd-püüd, hing-ring, rind-lind-mind, asetab „t a“ ja „m a“ rea lõppu nii tihti, et see paigutamine selgesti jä- tab riimide otsimise ilme, sest et need sõnad seal ei tundu hädavajalikud mõtteliselt. Ka kombineeritakse riimumise otstarbel selliseid šabloonilisi ühendeid nagu „eluvood“ jne.

Keeleliste uuduste julgust on Ridalal nagu alati, tarvitab murde- sõnu: „tiidus“ pro kiire, „puuma“ pro talukoht jne., kirjutab sõnu nagu need kõlavad — „nad“ kahe a-ga: „naad“, partitiivi „valevad“ pro „vale- vat“ ja muidki üksikasju.

Alma Kaal.

Kaks noorsooraamatut.

Richard Roht: **Noor elulaevnik.** Jutt noortele. Eesti Kirjastuse Koo- peratiiv, Tartu, 1934. 115 lk. Hind 2 kr. 95 s.

Juhan Jaik: **Juudasoo.** Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1934. 131 lk. Hind 2 kr. 95 s.

R. Roht jutustab oma „Noores elulaevnikus“ väikese poisi Ilmari elu- käigust. Ilmari isa on kehv kalur suure järve kaldal, jõuab hädavaevalt niipalju teenida, et suurt perekonda toita. Võrkude ostmiseks peab aga raha laenama ja majakese pantima. Kui siis isa külmetuse tagajärjel sureb,

võetakse laenu kätteks Ilmari majake. Ema asub väikeste lastega vaestemajja, Ilmar aga astub teenistusse võõra juurde — algab siitpeale oma elukäiku noore elulaevnikuna.

See elukäik on õige vaevane ning tormine. Peremees, kelle juures Ilmar teenistust algab karjapoisina, on õel ning kuri. Kord vihahoos lööb karjamaal poissi nii kõvasti, et see meelemärkusest maha jääb. Peremees arvab, et ta poisi tapnud, matab ta sambla alla ja jätabki sinna. Poiss on aga ennemalt kitsetalle arstinud ja sellega sõbraks saanud; nüüd tuhnivad kitsed ta sambla alt välja, — poiss tuleb meelemärkusele.

Algab elu metsas, täis seiklusi ja iseseisvat võitlust olemise eest. Poiss korjab marju, püüab kalu, müüb need kirikukülas apteekrile, kellega saabki sõbraks ja kes hakkab nüüd ta abiliseks ning nõuandjaks elulaeva juhtimisel. Ilmar pääseb linna kooli, ostab hiljem tagasi oma isamajakese.

Rohu jutustus voolab aeglaselt, kuidagi väsinult ja nukrustades. Ta pühendabki rohkem tähelepanu poisi murede ja viletsuste kirjeldamisele kui nende ületamise rõõmudele. Rohu tugevam külg on looduse kirjeldamine ja tegelaste kontakti viimine loodusega. Käesolevas raamatus ta aga ei küüni oma seniste saavutusteni (Kurgsoo, Laanekohus).

Uudsusena meie noorsookirjanduses tuleks käesoleva teose puhul mainida seda, et Roht asetab noore kangelase looduse karmi tõelisuse ette: igaüks peab võitlema oma eluvõitlust ise, ilma teiste abita. Ilmari arstitud ja pooleldi taltsutatud kitsetall peaks hukkuma, kui ta ei saaks elada oma — metsaseaduste järgi. Seepärast vabastabki apteeker kitsetalle ja annab talle vabastades hoobi vitsaga, et ta enam ei tuleks inimeste lähedale, vaid elaks oma elu nii, nagu see talle määratud.

*

J. Jaik on viimasel ajal produtseerinud õige palju. Hea jutuand ja kerge fabuleerimisvõime hukutavad Jaiki palju kirjutama, mis ei tule aga igakord kasuks teoste sisulisele väärtusele. Noorsooteose ideeline külg ei ole Jaigil üldse probleemiks, sündmustiku konstrueerib ta kunstlikult keerulise, segades sageli tõelist muinasjutulisega, tegelased tulevad ilmetud, ilma liha ja vereta, või liialt karikeeritud. Jääb järele sorav ja voolav jutustus, täis rahvapäraseid ja jaigipäraseid kõnekäande ning sõnademängu.

Lasksin hiljuti noorsoolektüüri uurimise otstarbel õpilasi kirjalikult oma arvamisil avaldada loetud kirjanduse kohta, mille hulgas olid ka Jaigi viimased tööd. Õpilaste vastuste põhjal võib järeldada, et Jaik laseb mõnikord märgist mööda. Esitan siin mõningad iseloomulikuma arvamusel: „Kuutõrvajate“ kohta üteldi: „see on vale“, „ega see ikka nii võinud olla“, „naljaraamat“, „need inimesed seal on kõik rumalad“; „Hädastvere poiste ninamehes“ esineva Nupu Juku kohta öeldi: „see poiss on naljakalt tark“, „see polnud kellegi tark poiss“, „kes siis ennast sedaviisi ninapidi vedada laseb“, „kas linnapoised on nii rumalad, et ülestõstetud kraega rätsepat peavad salapolitseinikuks (Juudasoo)?“

Näib, et Jaigi jutustustes muinasjutulise ja kunstlikult keeruka sündmustiku varju kaob see reaalsuse illusioon, mida õpilased seda liiki teostelt ootavad. Olgu kohe mainitud, et need jutud, kus Jaik kindlat muinasjutu piiri peab, õpilasile väga meeldivad. Sellisena võiks nimetada „Kiigapuu ja Hundipakk“. Muidu aga nõuavad ka noored kirjanduslikult teoselt teatud „elulähedust“, olgu siis sündmustiku konstrueerimisel või tegelaste kujutamisel. Jaigi targad poisid on kõik ühteviisi naljakalt targad, nagu ütlevad õpilased, ja rumalad — ühtemoodi rumalad. Ühe sõnad võib kergesti panna teise suhu, ja katki ei ole midagi; ühe vembud võib anda teise tegelase teha — selle omapära ei kaota ega võida sealjuures midagi. Kui imekad sellevastu on näit. O. Lutsu „Kevade“ tegelased, neil on iga oma mõtted, sõnad ja teotsemised.

„Juudasoo“ on jutustis kõigi ülaltoodud vooruste ja pahedega. See jutustab kolme poisi seiklusist suvisel koolivaheajal maal Juudasoo ääres. Poisid püüavad kalu, maadlevad järvenäki Kõhnmaoga, teevad üksteisele vempe, viimaks tahavad tabada salapolitseinikkude abil — see osutub nüüd nende huvide tulipunktiks — järve ääres pesitsenud kure mahalaskjat. Peale mõningaid seiklusi avastavadki kuretapja oletatava salapolitseiniku Puuderselli abiga.

Selleski jutustises tundub sündmustiku arendamisel kunstlikku kukerpallitamist ja karikerimist. Tüüpilise näitena selle kohta võiks tuua Puuderselli pulmakõne. Jutustus aga voolab kogu aja soravalt, mänglevalt ja liialdavalt. Lööme raamatu juhuslikult lahti ja loeme: „Tollet vihmasel päeval peeti veel üks kaval nõu, kuna on teada, et hea asi kõlbab ikka hea asja peale, ja suure tarkuse surma pole veel keegi surnud.“ Või teisel: „Kui kõik ettevalmistused olid tehtud, oli tung järve poole nii suur, et pärimäge allaminekul poisid arvasidki paremaks anda veel tagant hoogu, et ei jääks kasutamata allaveeremise jõud.“

Jaik võiks meile anda väärtuslikku noorsookirjandust, kui ta oma peegasusele rauad suhu paneks.

J. Parijõgi.

Neli lastenäidendit.

Juhan Jaik: **Ahvimaa.** Lastenäidend 2 vaatuses. 40 lk.
Eduard Nukk: **Kullavangid.** Lastenäidend 2 vaatuses. 48 lk.
A. Rahula: **Mägede lapsed.** Lastenäidend 2 vaatuses. 28 lk.
Olga Sass: **Armastus võidab.** Lastenäidend 2 pildis. 32 lk.
Autorikaitse Ühingu kirjastus, Tallinn, (1935).

Lastenäidendite pöud näib meil viimasel ajal hakkavat kaduma. Puudus on aga siiski noorsoo-näidendeist, eriti heast keskkooli- ja gümnaasiumi-noorsoo mängukavast. Oleks soovitav, et meie dramaatikud seda tühikut peaksid enam silmas.

Nimetatud lastenäidendid pole lavakunsti vastuvõtvale noorimale eale, vaid nad on loetavad ning mängitavad algkooli-astmel, vahest peale ühe erandi, „Mägede lapsed“, mis on eelkoolialistelegi käsitatav.

„Ahvimaa“ tegevustik on rajatud poiste seikluskavatsuslookesele. Tahetakse rännata maale, kus „ahvid teevad näovigureid“. Ettetulevate loomulikkude takistuste tõttu kavatsusist kaugemale ei jõutagi. Nii nurjub seegi poiste tuntud „õilis“ ettevõtte, nagu elutegeluses tuhandeid seda laadi kavatsusi jääb vagadeks unistusiks. Ahvimaa ilude asemel lauldakse lõpuks:

„Oh koduõu ja seakari,
Sa maitsed nagu maasikmari.“

„Kullavangid“ on ehitatud juhtmõttele: õnn ei peitu kulla külluses ega heas äraelamises, vaid meie südamete puhtuses ja ausa, loova töö võitlusrõõmus. Selle juhtmõtte kohaselt sunnivad muruneid nooruse kaotanud Kivihaldja loovutama oma kullakasti vaestele vennastele-karjastele. Karjased on aga omandanud teise eluvaate (juhtmõttena märgendatud, autorile omase): nad tahavad ise teenida vara, „sest mis kergelt saadud, see ka kergelt läheb minema“. Seepärast maetakse kullakast maha, endine kullavang Kivihaldjas noordub. Laulurõõm võtab metsas maad.

„Mägede lapsed“ on looke tegevast ema- ja laste-vahelisest armastusest ning hoolitsusest. Tegevus algab 6—7-aastase tütarlapse kärsiku jõuluootusega, areneb emale sünnipäevarõõmu ettevalmistusega ja lõpeb sünnipäevapühitsusega. Pealkirjaline „mägede laste“ motiiv on ainult muinasjutuline ning unenäoline. Unes ehitatakse kehvale emale mägedesse ilus majake ning põgenetakse mägede lastena sinna elama.

„Armastus võidab“ on sihindiline kasvatusmäng. Ulakas algkooli-õpilane Aidu Enn saab lühinäidendi piirides heaks, töökaks, õilsaks armastuse ja osavõtlikkude sõnade kaudu. Enne koerustükides tugev ning kindel näiv poiss paindub hiljem nobedasti: headus jõuab kiiresti ning kergesti võidule, igatahes kergemini kui Ennu-taoliste poistega tegelikus elus toime tullakse. Emb-kumb: kas koolis on Ennu ulakuse ulatust ning sisu ja tema hooletust vähe kaalutud ja veel vähem teda parandada püütud või on autor liiga nõrgasti motiveerinud poisi murdumist paremusse.

Kuid hoolimata mõnestki sund-ideest („Kullavangid“) või mõnest sihindlikust karakterist (Aidu Enn, „Armastus võidab“), on kõnesolevad lastenäidendid algkoolide pidupuhkudel ometi kasustatavad. Ideoloogiliselt võiks neid rakendada järgmiselt:

Jaik: Ahvimaa — lastepidudel, poistele;

Nukk: Kullavangid — lastepidudel, mõlemaile;

Rahula: Mägede lapsed — jõuluks, emadepäevaks, tütarlastele;

Sass: Armastus võidab — aastapäevaks, kevadeks, mõlemaile.

Kõige lavalisem, tegevuse ja huvitavate kujude mõttes, on „Ahvimaa“, dekoratiivsemad on aga „Armastus võidab“ ja „Kullavangid“.

Väikestes lastenäidendites ei leidu alati pidevat, keskendatult arenatud võitlusjoont. Kuid püüdluste ning tungide sihitlus peaks selge olema siingi. Ning kõik see sündmuste käik olgu rajatud julgele, elurõõmsale tegevusele huvitavate, omapäraste kujude kandel ning rikkaliku fantaasia ja tundesooja meeleolu saatel. Vähem sihindlikkust ning kuivi ideid, rohkem loomulikku eluilu — laulu, mängu, tantsu — püütagu rakendada lastenäidenditesse ning noorsoo-kirjandusse üldse.

Kui nendest seikadest käesolevate lastenäidendite vaatlusel juttu teha, siis peab märkima, et Jaigi raamatukese võitlusmõtte teostus ei ole kahjuks täiel määral tihendatud, vaenuleerid on ebamäärased — Ahvimaa le rändajate vastasrinne on nõrgasti rõhutatud. Looke on huvitavate poiste Ameerika-sõidu ettevalmistuste mäng, aga mitte nende sõidu-võitlus. Muidu on just „Ahvimaa“ kõnesolevaist lastenäidendist stiilipuhutam ning -tervikulisem realistlik lastetükk. Tüüpiline lastemäng, laste tõsielu pilte (ainult väikeste kõrvalepõikega sellest unenäo-muinasjuttu motiivi näol mägede inimestest) on ka „Mägede lapsed“. Siingi on sündmustik võitluseks keskendamata, — ja tõepoolest polegi siin kellegagi võidelda. On ainult saladus — emale, kuid seegi avastatakse varakult. Näidendis „Armastus võidab“ on dramaatilist võitlust — nii välist kui ka sisemist — kõnesolevaist lastenäidendist kõige enam. Kahjuks aga võitluse harihetk — Aidu Ennu murrang, nagu tähendatud juba eelpool, pole küllaldaselt ette valmistatud. Teos pole ka stiilikindel, kuid need romantilised episoodid tõsiolulisel põhimikul nende dekoratiivsete kujudega (nagu kasehaldjas jne.) meeldivad lastele kindlasti ning loovad meeleolu. Kõige romantilisem ning elukaugem oma sisuolemuselt ning idee-asetuselt on „Kullavangid“, kuigi taust, osa tegelasi ja stiilipõhi on realistlikud. Võitluskki siin on põhiliselt varjendatud, sisemine. Kullavangiks on ainult haldjas (Kivihaldjas), mitte karjased, sest need üliärsad poisid on kogu aja kindlad oma otsuses: matame kullakasti metsa maha.

Kokku võttes võime ütelda, et need lastenäidendid on tarviliseks lisaväärtuseks meie lastekirjandusele. Nende vooruseks on üldiselt ladus ning lihtne repliik, kujude poolest on nad küllaldaselt huvitavad (eriti „Ahvimaa“), sisukäigult paiguti meeleolukad ja tegevusrohked. Puudusist oleme märkinud sihindlikkust, ideede abstraktsust (Nukk), mõnd ebausutavust karakteris (Sass), ebamäärasusi sihitluses ning tihendamatusi võitlusrindel. Lisatagu lõpuks, et mõned keelelised puudused ja trükivead (vt. näit. „Ahvimaa“, lk. 18) kipuvad häirima noortki lugejat.

A. Valgla.

Vaimulikud laulud II. Lisa : Luuletused. Toimetanud Eesti Ev.- Luteriuse kiriku lauluraamatu komisjon. Kirjastusühingu „Kooperatiiv“ kirjastus, Tallinn, 1934. 335 lk. Hind 2 kr. köites.

Eesti kirikulauluraamatu 300-aastase juubeli ligiduses töötub valmida uus eesti lauluraamat. Aastal 1637 andis pastor H. Stahl välja oma „Hand- und Hauszbuches.“ II jaona esimese eestikeelse kogu saksa kirikulaulude tõlkeist, abituimas ja saksapäraseimas keeles ning kirjaviisis. Mõõdunud aastal ilmus 1922. a. eesti kiriku usuteadlaste konverentsil ellu kutsutud lauluraamatu parandamise komisjoni töövijana „Vaimulikud laulud II“, kogu algupäraseid vaimulikke laule, mis tahab olla materjaliks tulevasele eesti lauluraamatule. Esimese ja viimase ürituse vahel oleva fähisterohke arengutee seniseks viimaseks saavutuseks oli nn. „uus lauluraamat“.

„Vaimulikud laulud II“ toimetanud komisjoni on kuulunud meie nimekamaid kirikuõpetajaid ning -tegelasi eesotsas J. Raudkeppiga. Valimik on koostatud vastava üleskutse peale saabunud algupäraseist vaimulikest luuletisist, selle kõrval ka trükitud materjalist. See on jätk 1923. a. ilmunud raamatule „Vaimulikud laulud“. Kogu sisaldab 372 mitmesugust vaimulikku luuletist, millest 100 laulu on toodud esimesest kogust. Suurem osa neist on loodud koraaliviisidele, lisana lõpus leidub 73 luuletist pealkirja all „Luuletused“, mida soovitatakse tekstiks heliloojaile või sõnalisiks ettekandeks. Autoreiks on nii ühes kui teises osas meie kirikuõpetajaid, köstreid, usuteaduse üliõpilasi, kirjanikke: A. Abel, M. Lipp, V. Saksen, H. Wühner, G. Kiviste, J. Raudkepp, A. Suurkask, H. Adamson, H. Ranna ja palju teisi. Väike protsent leidub ka tõlkeid, enamikus esmakordselt ilmuvaid, kuid on toodud ka uue lauluraamatu lisast üldtuttavaks saanud viisisonu („Püha öö“, „Jumal, sull' ligemal“, „Kalla, kallis isakäsi“ jt.).

Lauluraamat on oma otstarbelt ja olemuselt kõigepealt sõnaline tekst kirikulauluviisidele, koraalidele. Teisest küljest esinevad kirikulaulud siiski ka vaimuliku luulena, kirjandusena. Ja sellest viimasest seisukohast ärkab praegusel juhul jälle küsimus vaimulikust kirjandusest kiriklikult uskliku ja uskmatu suhtumuses.

Religioosne elamus on maailma lahendamisprobleemina antud tõepoolest igale inimesele, kaugeltki aga ei sünni see lahendamine ühte viisi. Elementaarsem ja emotsionaalsem on kollektiivselt sündinud lahendus religioonidena, kriitilisem ja individuaalsem on filosoofia ja kunsti metafüüsiline olemus. Usuline elamus toimub isikulise intuiitse hardumusena tunnetustõdede tagapõhjal. Konfessioonide ideoloogia ja kujutelmastik on arenenud sedavõrd massisugestiivseks kinnisideeks, et naiivsele usklikule on see ise piiramatu tõena piiramatuks elamusallikaks. Nii on ka igasugune vaimulik luule kiriklikult usklikule vaieldamatu väärtus ning hardumustlätte. Mida pakub ta aga sellele, kes seisab väljaspool seda ringi?

Ei ole üksi teose sisuliste väidetega päriolemine selle pooldava hinnangu aluseks, kuigi isiku veendumused määravad tähtsalt ta suhtumist kirjandusse ja hinnangut. Luule, elamus, sügavus teoses haarab ka siis, kui me täiesti ei poolda selle ideelist külge. Mõjub kunstiline väljendus, intuitsioon. Kunstipärasest vaimulikust luulest võib elamust saada ka see, kes polegi kiriklikult usklik.

Kirikulauluraamat ei paku sellist väärtluulet. Meil praegu tarvitavad lauluraamat koosneb 96% saksa kirikulaulude tõlkeist. Need on sepiitsused protestantliku kirikulaulu isa M. Lutheri eeskujul mitmesuguseilt aegadelt ja autoreilt, mida ühelt poolt jumbestab siiski XVII saj. isikliku vagatsemise joon Paul Gerhardt'iga ja teistega. Kandes ev.-lut. kiriku õpetust, on kogu see luule sisult ühekülgne ja motiivivane. Need on monotoonsed laulud jumala suuruselt, inimese väetumuselt, alistumisest, jumala-igatsemisest, võitlemisest patuga, lunastamisrõõmust. Need teemad on kehas-

tatud äärmiselt abstraktses ainestikus ning stiilmotiivistikus, kulunud, elamuseta pateetilistes sõnakõlksudes. Selles on iga lause, rida sedavõrd luulevaene, tühipaatoslik, stiilitu, et ta esteetilisemat maitset mille-gagi ei paelu. Autoreil pole kahtlemata puudunud usuline elamus, kuid oma abituisse vemmälvärssidesse pole nad suutnud seda valada, vähemalt tõlkeis. Usklik muidugi võib harduda sellisest luulest, nagu võib seda ka oma kirvega puutombust riitunud jumalakujust.

Värsk eesti vaimulik lüürika „Vaimulikes lauludes II“ ei erine palju pruugitava lauluraamatu lauludest. Nende tundetoon on küll pehmem ning looritum kirikulaulu põrgutulehüsteerikast (kuigi viimase säilitamiseks on kogusse võetud tõlkena Celano „Dies irae“ (vihapäev)). Ka on nad keeleliselt kohati üpris moodsad. Kuid nende laulude stiililise kujunduse kohta tuleb öelda täpsalt sama, mis eespool. Need on veretud vemmälvärssid, kus sama šablooni järgi meisterdatakse rida rea ja laul laulu järele. Eessõnas öeldakse küll, et komisjon valikul on nõudnud, et laulud keelelt „vastaksid õigekirja nõudeile, sisaldaksid rütmi ja luulet“. Kuid kus on sihukeses salmis rütm ja luule:

Oh inimene, rõõmusta,
Ja hõiska inglitega!
Uut võidulaulu laula sa
Nüüd taevavägedega,
Sest kätte jõudnud armupäev,
Õo läinud, kadund mure —
Arm Kristuses on ilmud! (V. 1. II, lk. 25 j.)

Ja selline on eranditult kogu see luule. Rütm ja luule ilmuvad alles seal, kus avaldub autori individuaalne omapära; kõiki kõneldava kogu laule võiks aga ilma mingi takistuseta pidada ühe ning sama autori tööks, niivõrd üldsõnaline, isikupärasuseta on nende sisu ja stiil.

Veel mitmeid katab vaimuõo
Nad kaugel valgusest.
Kord siiski uue koidu viir
Ja isa armu päiksekiir
Peab paistma inimhingedes.

Kui palju kordi pole me kuulnud ja ei kuule sellest „vaimuõöst“ ja „koiduviirust“! Oleme sellest sedavõrd küllastunud, et see enam kuidagi ei või elamuslikult mõjuda. Meile jääb see õõnsaks fraseoloogiaks, kuigi autor on mõelnud kõige paremat. Kuivõrd jõulisemad, plastilised on näiteks vana lauliku Taaveti laulud. Seal on nägelisust, konkreetisust, ehtsust, sõnaga — stiili, mille luulet võib nautida, ilma et sugugi tarvitseks olla lauliku Jehoova sulane.

Jääb tõepoolest meelde mõni värskem fraasikene, mis teiste hulka on eksinud: „...silmapiirilt üles aerutanud kaupadikene“ (meeleoluka algusega luuletises „Õhtul“, lk. 305); „Kui liblikas õrn maitseb päikse sooja, Täis õne väriseb ta hiilguses, Nii väriseb mu hing, oh minu Looja (Õnnistamisel, lk. 316); „Igapiku seemneteri vaikselt vaob elu vagudesse („Taevakülv“, lk. 272). Ja mõnes laulus hakkab kumama seda seesmist hõõgumist, mis tõsiselt haarab, näit. M. Lipu „Kuju mind viige“ (lk. 224 j.), arhailist paatost sisaldav H. Ranna „Arka üles“ (lk. 262), kohati E. Hanssoni „Piibel“ (lk. 266) jmt. Neiski leidub kulunud võtteid. Kuid elamus pääseb siiski mõjule. Omapärasem on ka G. Kiviste realistlik „Möödunud on suvi“ (lk. 197 j.) ja mõni värskem koht siin-seal.

Värsivormiliselt on need luuletised enamikus lauluviisi kohaselt lühivärsilised; rütmikamad on „luuletused“. Diletantliku loomingu muljet süvendavad ohtrad käändelõpulised riimid — ilmale: kaugele, dissonantsid ning lohakused — vägi: ligi, kurb: org. Leidub siiski uusriimigi — kurb: kõrb, sõber: nõder, leida: peidab jne. Keeles esineb moodsaid väljen-

deid — õilis, hetk, hüljatu; uusi vormegi — andestet, valmistet; selle kõrval aga ka keelevägistust ja vigu: päästija, ristmises, rahuraale, kurjaste...

Käsiteldavad luuletised on eeskätt tekstiks viisidele, laiale hulgale laulmiseks, — see tingib osalt nende laadi. Olles koos viisiga võivad nad saada ka terviklikuks ning mõjukaks, otsegu on seda mainitud vanad jõululaulud, „Titanic'u“ koraal jt. Kui võtta seda luulet aga taas kirjandusena, mida olla ta ühelt poolt ikkagi nõudleb, siis puuduvad neil luuletisel kõik need omadused, mis teeksid nad luuleks. Viga ei seisa lihtsuses, vaid kujunduse algelisuses; lihtsus ei keela teostamast suurimat kunsti, nagu on mõjukas lihtne koraaliviiski. Eesti kirjanduses on olemas kunstipärasemat usulist luulet. Nimetada tarvitseks ainult meie vanimast kirjandusest Faehlmanni „Vanamehe laul enne surma“, Kr. J. Petersoni oode jm. Sellest on käesolev kogu mööda läinud.

Sillutamatu näib praegu veel kuristik üldise religioosse arusaamise ning kunstimaite ja kriitilisemate arusaamiste vahel. Rahvas nõuab, mis on rahva kohus, andjad pakuvad, mida nad suudavad. Mida teoksil-oleva lauluraamatu materjalid ja koostajate meelsus¹ töötavad pakkuda pietistlikule kogudusele, selles raamat vististi täidab oma ülesande. Võib-olla on tarbetugi sellisele puhtkiriklikule luulele seada karmimaid esteetilisi nõudeid. Kuid meie sihiks tohiks siiski olla uudismaade harimine, uute viljade külv; tohiksime unistada usulisest luulest, mis helendab kui tuleleek igasse südamesse.

Ado Säärits.

„Eesti Kooli“. Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi pedagoogiline ajakiri. I aastakäik nr. 1 — 5. Vastutav toimetaja P. Mägraken, tegev toimetaja G. Ollik.

„E. Kooli“ annab välja Haridus- ja Sotsiaalministeerium; see annab eeldusi kujuneda ajakirjal veidi ametlikuks. Teiselt poolt aga tagab see ajakirjale teatud määral soliidust ning autoriteeti. Ka ei ole uuel ajakirjal selle tagajärjel karta majanduslikke raskusi, sest selle tellimine on tehtud kohustuslikuks kõigile Eesti koolidele.

Nagu selgub eessõnast, tahab „E. Kool“ olla sidemeks Eesti haridusele juhtiva keskkoha ja õpetajaskonna vahel. Siin tahetakse selgitada Valitsuse ja Haridus- ning Sotsiaalministeeriumi samme ning kavatsusi meie hariduse korraldamise alal, tutvustada lugejaskonda pedagoogiliste tõdede arenguga, siin tahetakse ka näha meie kooli- ja haridustegelaste mõtteid ning arvamusi meie noorsoo kasvatuses ning kultuuri arendamise kohta.

Praeguseni on ilmunud ajakirja viis numbrit ja meil on võimalus nende järgi teha kokkuvõtteid uue ajakirja kohta ja avaldada mõningaid soove edaspidise kohta. Mis puutub seniste kaastööliste perre, siis on see võrdlemisi mitmekesine. Kaastööliste hulgas leiame ülkooli, kesk-, kutse- ning algkooli õppejõude, koolinõunikke ja teisi haridustegelasi.

Sisult moodustab käesolev poolaastakäiku „Eesti Kooli“ väärtusliku ning mitmekesise lisangu meie põuases pedagoogilises kirjanduses. Käsitlust on siin leidnud mitmed koolitöös väga akuutsed, kuid seniajani vähe puudutatud küsimused, nagu koolinoorsoo rahvuslik kasvatus (A. Vaigla), ühiskondlik kasvatus koolis (G. Reial), pedagoogiline arhiiv (K. Meusi), õppetöö lähendamisest õpilasile (A. Kurvits), kooliaedade asutamine (J. Port), kooli tänapäeva ülesanded (N. Kann), õpilase hoolsuse hindamisest (R. Taba), abiturientide huvid ja vaated (J. Konks), kool ja ajaleht (A. Päril) jne. Kuigi tundub, et mõni küsimus ei ole veel leidnud põhjalikku

¹) Vrd. J. Raudkepp: Uue lauluraamatu sisu ja laadi peajooned, „Eesti Kirik“ nr. 9, 1935; P. V. K.: Vaimulikud laulud II, sealsamas nr. 8.

valgustust, ei saa seda lugeda mingiks puuduseks, sest ajakirja säästlik ruum ei lubagi kõigi küsimuste igakülgset vaatlemist, ja edaspidigi on ju võimalik puudutatud küsimusi uuesti kõne alla võtta, mõnest uuest vaatekohast. Üldiselt aga võib artiklitega jääda rahule, sest nad tutvustavad lugejat mõnegi olulise küsimusega koolielus.

Huvitava osa ajakirjast moodustavad kirjutised välismaa koolioludest. Kõne alla on võetud seni Soome (kolmel puhul: A. Meikop, A. Salmela ja Chr. Brüller), Läti (J. Lang), Leedu (K. Masiliunas), Poola (A. Kuut), Rootsi (A. Meikop) ja Jaapani (A. Veiderma) koolikorraldus. Jääb soovida, et „E. Kool“ veel edaspidigi peaks silmas teisi maid ja aeg-ajalt tooks ülevaateid nende koolioludest. Soovitav oleks seejuures, et kirjutaksid need, kes isiklikult on võinud tutvuda vastava riigi koolikorraldusega.

Uus ajakiri pakub ka mõned statistilised ülevaated meie koolioludest. Kõne alla on võetud seni algkool, keskkool, täienduskoolid ja õpingid.

Mida uues ajakirjas veel vähe leidub, on raamatute arvustused. On küll juba sõna võetud mõnegi uue raamatu puhul, kuid siin tundub veel juhuslikkust. Siin on aga tarvis enam sihikindlust. „E. Koolil“ tuleks edaspidi välja arendada arvustuste nurk, kus võetaks sõna (mitte väga pikalt) iga uue õppe- või abiraamatu puhul, sest õpetajad tunnevad praegu suurt vajadust asjalikkude ning erapooletute arvustuste järgi ja „E. Kool“ võiks siin neile abiks olla. Toimetus võiks teha edaspidi mõne uue teose ilmumise puhul mõnele õpetajale-asjatundjale ülesandeks selle või teise teose arvustamise, nagu seda praktiseerivad teised ajakirjad.

Mis puutub lõppeks üksikutesse kooliliikidesse ajakirja sisustamisel, siis tundub, et algkool on saanud liiga suure tähelepanu osaliseks. Tõsi küll, valdav osa õpetajaist töötab algkoolis. Kuid siiski on tarvis silmas pidada ka teisi kooliliike. Kui jätta arvestamata üldsisulised kirjutised, mis peaksid huvitama kõiki õpetajaid, siis kuulub ülejäänud artikleist 10 algkoolile, 4 keskkoolile ja gümnaasiumile, 1 kutsekoolile ja 1 täienduskoolile. Proportsioon võiks ehk olla veidi teisem vähemate liikide kasuks.

Keeleliselt leidub „E. Koolis“ mõningaid puudusi. Esitan siin ainult juhuslikult silma puutunud vead. Vastastikkusele pro vastastikkusele (lk. 94), juleta pro julgeta (lk. 141), nähtakse pro nähakse (lk. 137), Tartu ühiskommertsgümnaasiumi pro Tartu Ühiskommertsgümnaasium (lk. 127), peamiseks ja peal (lk. 48), aga päämiselt (lk. 52) ja vahepääl (lk. 51), materjalne pro materiaalne (lk. 52), Nietsche pro Nietzsche (lk. 7), saksa-keel pro saksa keel (lk. 161), ette nähtud pro ettenähtud (lk. 53), kokku-puutudes pro kokku puutudes (lk. 50), ettevalmistatud pro ette valmistatud (lk. 137), järeltulejail pro järeltulijail (lk. 50), selgusele jõudmiseks mida... pro et jõuda selgusele, mida...

Oleks soovitav, et „E. Kool“ kui Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi poolt väljaantav ajakiri tulevikus ilmuks täiesti veatus keeles.

Kokkuvõttes võib uue pedagoogilise ajakirjaga jääda täiesti rahule. Tundub senise järele, et „E. Kool“ suudab väärikalt täita endale võetud ülesannet. Jääb soovida, et ta edaspidigi „ajaks uusi vagusid meie pedagoogilisele põllule, võidakс juurde uudismaad ja künnaks ka sealt, kuhu pole ulatunud ta eelkäijate kultuuriline külv“.

Harald Jänes.

Vastuseks M. Tedre'le.

(Vt. „Vastuseks Joh. V. Veskile“, E. Kirj. nr. 8, 1935.)

Nagu M. Tedre väidab, olevat ta ÕtS-u arvustades enesele ülesandeks seadnud „juhtida tähelepanu neile erinevusile, mis on ÕtS-us ja tege-likus seadusandluses tarvitatavate oskussõnade vahel“. Samale seigale juhin tähelepanu ka mina. Et aga säärast „erinevust“ kaotada, selleks on

ainult üks tee olemas: meie seaduste keel tuleb vajalikuks täpsustamiseks põhjalikule reformimisele võtta. Ja seks otstarbeks on uuendava aluse rajanud ÕtS, mis sisaldab hulga juristide ja teiste asjatundjate pikema-aegse ühistöö tulemusi õigusteaduse oskussõnade alalt, pealegi kokkukõlastatult naaberteadustega. Meil on senini seadustes küll kuidagi läbi aetud niisuguse keelega, kus mõteldakse teatavat kindlat mõistet (näit. *avandus*, *uurlus*, *ohustus*), aga väljendatakse seda hoopis teist mõistet katva sõnaga (*juurdlus*, *vaatlus*, *halvamine*), kuid kauaks ei saa säherdune paheolu ometi mitte püsima jääda; samuti ei tohi seadustes lubatav olla kahe-mõttelisus, mida meie praeguste seaduste tekstid paraku sisaldavad.

Otse vastandiks M. Tedre väitele tuleb veel seda rõhutada, et „uue sõna sisuline vastavus“ on oskuskeele fikseerimisel „mööduandev“. Selle põhimõtte järgi käib kogu meie keele arendamine, nagu seda võib arutu hulga näidetega dokumenteerida.

Eelnevast tohiks ilmselt järgneda, et M. Tedrel ei ole mingit põhjust kaitsta meie seadustes praegu kehtivat keelt ega maha laita tegevust, milleks on end nõuete sunnil rakendanud asjale kõige lähemal seisvad jõud selles kindlas teadmises, et korraldamatuse kõrvaldamine on siin hädavajalik ja tagab meile edaspidiseks täpsamat seaduste sisu mõistmist. Ja seda „suuremat ühtlust ÕtS-u ja tegelikus seadusandluses tarvitatava keele vahel“ jääb eesti üldkeel õigusega lootma meie seadustikkude koostajailt, kui tahetakse ära hoida lõhet teaduslikult käsiteldava juriidilise ja seaduste tegeliku keele vahel. —

Kes midagi tahab arvustada, peab arvustatavasse kõigepealt süvenema. Kui M. Tedre seda oleks teinud, oleks tal minult küsimatagi muuseas selge olnud,

1) et kogu keele sõnavara haarav sõnaraamat ei saa mitte koosneda ainult kitsapiirilisest leksikaalsest valimikust, vaid sinna tuleb küllaltki paigutada ka hoopis vähesobilikke üldtarvitavaid sõnu, nii siis ka reetlik = roitlik, *äraandlik*; *eesistuja*; *kupeldama* jne. jne.;

2) et on ometi märgatav tähenduslik erinevus olemas käändsõnade ainsuse ja mitmuse tüve vahel;

3) et teadlikel keeletarvitajail ei juhtu seda, et ei suudetaks eristada näit. *aringut* ja *tarindit*, *sajangut* ja *sajandit*, *loengut* ja *loendit*;

4) et mõiste *ametlemispäev* kaugeltki ei kattu igaühele ilma seletamatagi selge ning üldtuttava *tööpäeva* mõistega, sest mitte iga *tööpäev* pole veel *ametlemispäev*;

5) et ta on liialdusse hälbinud, pidades *võileiba* aina saksapäraseks. liitsõnaks või idiomaatilisi türanntarvituslikke konstruktsioone (usus tyranus) nagu „kinnas on käes“ asendatavaks vastavamaga;

6) et M. Tedre on võlgu jätnud vastuse minu küsimusele, kuidas mõtleb tem a oma süsteemi järgi lõppeks siis eesti keelde tõlkida saksa sõnad *Unaufgelöstheit* ja *Unauflösbarkeit*. Sest s. a. E. Kirj. 4. nr-is kirjutab ta (lk. 191), et *lahendamata* (*unaufgelöst*) olevat see, „mis praegusel momendil veel lahendamata“, *lahendamatu* (*unauflösbar*) aga väljendavat seda, „mida ei saa üldse lahendada“; nii siis järeldub sellest, et *Unaufgelöstheit* ja *Unauflösbarkeit* on mõlemad eesti keeli *lahendamatus*! Nüüd aga (E. Kirj. lk. 383) võtab ta kõnealuste sõnade asjus tagantjärele minu sõnavasted (lk. 288) omaks — ja vaidleb ise sel puhul ei tea mis-pärast minu vastu!!

Joh. V. Veski.

EESTI LOODUS

TARTU ÜLIKOOLI JUURES OLEVA
LOODUSUURIJATE SELTSI TEATAJA

- „EESTI LOODUS“ on ainulaadne eestikeelne loodusteaduslik ajakiri.
- „EESTI LOODUSE“ kaastöolisteks on peaaegu kõik loodusteaduste alal töötavad jõud Eestis, mis kindlustab ka „EESTI LOODUSE“ sisu mitmekesisuse.
- „EESTI LOODUSES“ kajastub täiel määral loodusteadusliku **töö areng** Eestis. Iga loodusteadusest huvitatud eestlane peaks sellepärast lugema „EESTI LOODUST“.
- „EESTI LOODUS“ võimaldab kõigile loodusteaduste alal töötajatele oma töötulemuste avaldamist.
- „EESTI LOODUS“ virgutab ja juhib loodusteaduste alal töötajaid ja on nende omavaheliste sidemete süvendajaks.

Oma eesmärkide saavutamiseks

- „EESTI LOODUS“ avaldab väiksemate artiklitena ja väikeste teadetenaloodusteaduslike uurimusi, esialgseid kokkuvõtteid teostatavaist uurimistest ning kokkuvõtteid suuremaist teostatud tödest. Sealjuures peetakse silmas, et avaldatavad kirjutised käsitleksid teemasid, mida on soovitatav täiendavate uurimistega edasi arendada, või kirjutisi, mis kasustatavad kui **tööjuhised iseseisvas töös**.
- „EESTI LOODUS“ annab ülevaate eesti loodusteaduslikust kirjandusest lühemate või pikemate referaatide näol, samuti esile tõstes töid välismaisest loodusteaduslikust kirjandusest, mis sisuliselt või meetoodiliselt võivad kasulikud olla loodusteaduslikus uurimises meil.
- „EESTI LOODUS“ toob ülevaateid **seltsi organite ja teiste loodusteaduslike asutiste tööst ja tegevusest, teateid kavandatavatest töödest ja ülesannetest loodusteaduste alal meil ning tõstab esile tähtsamaid sündmusi loodusteadlaste peres**.
- „EESTI LOODUS“ paneb erilist rõhku sellele, et esitatav materjal oleks kergesti loetav ning rikkalikult varustatud **originaalsete ja eestlainestikuliste piltide ja joonistega**.
- „EESTI LOODUS“ ilmub viis korda aastas — 15. II, 1. IV, 15. V, 15. X ja 15. XII — kahe trükipoogna suuruses ning maksab aastatellijale ainult Kr. 1.50. Seltsi liikmed, kes on tasunud oma liikmemaksu Kr. 3.— suuruses, saavad peale „ARUANNETE“ ka „EESTI LOODUSE“ tasuta. „EESTI LOODUSE“ üksiknumber maksab 40 senti.
- „EESTI LOODUST“ on võimalik tellida kas otse Loodusuurijate Seltsilt (Tartu, Ala 46) või postiasutiste kaudu.